

מזבח הקטורת

הקדמה
 "ירושלים של מעלה"
 עמוד הקטורת
 הקטורת ביום הכיפורים
 מחלוקת הפרושים עם הצדוקים
 הקטורת מחיה וממיתה
 קטורה
 שמן המשחה וקטורת הסמים
 הקטורת מעשרת
 בית אבטינס
 מזבח הקטורת וארון הברית
 חנוכת המשכן
 מזבח הקטורת בבנין העתידי

הקדמה

את הציווי על בניית המזבח מוצאים אנו בסוף פרשת תצווה ונראה כי מזבח זה הינו כעין נספח לכלי הקודש והמקדש. מהי מהותו של מזבח זה ומהי אותה הקטורת המוקטרת עליו ולא מוקטרת על במזבח הגדול שבחוץ?

מתוך עיון והעמקה במזבח זה ובקטורת עצמה נשתדל לעמוד על מעט ממשמעויות מזבח זה.

בפרשית בניית מזבח הקטורת נאמר¹:

ועשית מזבח מקטר קטורת עצי שיטים תעשה אותו. אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קומתו ממנו קרנותיו. וצפית אותו זהב טהור את גגו ואת קירותיו סביב ואת קרנותיו ועשית לו זר זהב סביב. ושתי טבעות זהב תעשה לו מתחת לזר על שתי צלעותיו תעשה על שני צדיו והיה לבתים לבדים לשאת אותו בהמה. ועשית את הבדים עצי שיטים וצפית אותם זהב. ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות לפני הכפורת אשר על העדות אשר אועד לך שמה. והקטיר עליו אהרן קטורת סמים בבוקר בבוקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה.

פרשיה זו המדברת על ציווי בניית מזבח הקטורת כתובה לאחר תיאור ימי המילואים, ולאחר הציוויים על הקרבנות שנמצאים בפרשת תצווה², ואף לאחר פסוקי הסיום של בניית המשכן הכתובים לאחר מכן כפי שנאמר³:

1. שמות ל', א' - ז'.
 2. שמות כ"ט.
 3. שם פס' מ"ג - מ"ד.

ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. וקדשתי את אוהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלהים. וידעו כי אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם אני ה' אלהיהם.

דבר תמוה הוא שהציווי על עשייתו של מזבח הקטורת, שגם הוא כלי מכלי המשכן והמקדש, מופיע לאחר כל זאת והדבר זקוק לביאור.

נסה להעמיק מעט במשמעותה של הקטורת.

הקטורת הינה שילוב בין בשר הקרבנות לרוח. מצד אחד מוקטרת היא על גבי מזבח, ומזבח מלשון זבח הוא שמשמעותו שחיטה כנאמר⁴: "וזבחת מבקרך ומצאנך", ואם כן, יש לה קשר אל הקרבן החומרי, ומאידך אין בקטורת בשר וכל מרכיביה מן הצומח. מהקטורת אף לא אוכלים וכל כולה רוחנית שהרי לריח היא, וריח הינו דבר רוחני, כדברי הגמרא⁵:

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מנין שמברכין על הריח שנאמר יכל הנשמה תהלל י-ה' איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח.

אף יש להדגיש שאין מטרתה של הקטורת שיהנו מריחה שהרי נאמר⁶: "איש אשר יעשה כמות להריח בה ונכרת מעמיו". אם כן הריח בא בכדי לרמוז על עצם המצאות היסוד הרוחני בקטורת.

משמע מדברים אלה שהקטורת ומזבתה מהווים שילוב בין הקרבנות ה"בשריים" לרוח המזוככת מעל כל הגופניות. מה אם כן משמעות הדברים?

"ירושלים של מעלה"

למדונו חז"ל⁷:

וא"ל רב נתמן לר' יצחק מאי דכתיב 'בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר' משום דבקרבך קדוש לא אבוא בעיר: א"ל הכי אמר ר' יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה. ומי איכא ירושלים למעלה? אין, דכתיב 'ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו'.

מושג זה של "ירושלים של מעלה" מתבאר על פי דברי ר' חיים מוולאז'ין⁸ כי לכל דבר בעולם הזה יש כח רוחני המפעילו מלמעלה ונותן לו את הכח למטה בעולמנו זה הגשמי, כדברי חז"ל⁹: "אתה מוצא כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן וכו'".

4. דברים י"ב, כ"א ועיין רש"י שם.

5. ברכות מ"ג ע"ב.

6. שמות ל', ל"ח.

7. תענית ה' ע"א.

8. "נפש החיים" שער א' פרק ד'.

9. שמות רבה פרשה ל"ג, ד' עיין שם בהרחבה.

ירושלים של מעלה נותנת את הכח והעצמה המתגלית בירושלים של מטה. לאור הבנה זו מבאר הוא גם את ענין "מקדש של מעלה" שעומד כנגד "מקדש של מטה", כדברי הגמרא¹⁰:

לעולם זאת על ישראל¹¹ (=פסוק המתאר את העבודה במקדש. על פסוק זה נשאלת השאלה וכי המקדש עליו מדבר שלמה בפסוק זה קיים לעולם? אלא ישנו דבר אחר שקיים לעולם במקביל למקדש, ומהו?) אמר רב גידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן.

מהם אותם הקרבנות אותם מקריב מיכאל השר הגדול? התוספות שם מביאים שני מדרשים. האחד דורש שאלו נשמותיהם של צדיקים¹², והשני דורש שאלו כבשים של אש.

המשותף בין הדעות שזהו הפן הרוחני המקיים את המקדש התחתון. המדרש הראשון דן ביסוד הרוחני של ישראל העובדים במזבח. לעומתו המדרש השני דן ביסוד הרוחני של כבשי הבשר הקרבים על המזבח. הגמרא בתגיגה¹³ מוסיפה שלא רק ירושלים ומזבח של מעלה ישנם, אלא כל בית המקדש נמצא ג"כ ברקיעי מעלה:

זבול (=אחד משבעת הרקיעים) שבו ירושלים ובית המקדש ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן.

יסוד חשוב הוא בעבודת בית המקדש של מטה, להיות מודע שקיים גם בית מקדש של מעלה. זאת על מנת שהקרבת הקרבנות לא תיראה כפעולה עצמית הבאה בצורה חיצונית לכפר על העוונות, אלא כמקשרת לענינים נשגבים ועליונים. נראה שהפנמת הקשר בין בית המקדש של מטה לבית המקדש של מעלה נעשית על ידי הקטורת. ננסה לבסס את הדברים.

עמוד הקטורת

הקטורת, מתואר בפסוקים שענן יש לה כפי שכתוב¹⁴: "וכסה ענן הקטורת". לבירור משמעות הענן נתבונן בענן המתגלה במשכן כנאמר¹⁵:

10. מנחות ק"י ע"א, ועיין ברש"י לפירושו בספר שמות כ"ג, כ'.
11. דה"ב ב', ג'.
12. "ואשי ישראל" - לשון אנשים כשה'נ' נופלת - עיין טור או"ח סי' ק"כ, וכן בדרשת הגמרא: "אליכם אישים אקרא אמר ר' ברכיה אלו תלמידי חכמים שדומין לגשים ועושין גבורה כאנשים" (יומא ע"א ע"א).
13. י"ב ע"ב.
14. ויקרא ט"ז, י"ג. כן מוצאים אנו בבראשית י"ט, כ"ח: "וישקף על פני סדם ועמרה ועל כל פני ארץ הככר וירא והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן". ופירש הראב"ע: "כקיטור כעשן מגזרת קטורת". כך פירש רש"י בפירושו לתורה (שמות כ"ה, ו'): "ולשון קטורת העלאת קיטור ותמרות עשן".
15. שמות מ', ל"ח.

כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו.

הענן והאש - שילובם מוכר לנו עוד מטרם בניית המשכן. נראה שעננים אלו הינם עמודי האש והענן מיציאת מצרים ומהמדבר, עליהם נאמר¹⁶:

וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה. לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם.

ענן הקטורת הינו עמוד הענן המתקיים ביום החל מהבוקר, כפי שנאמר על ענן הקטורת¹⁷:

בבוקר בבוקר בהיטיבו את הנרות יקטירנה.

קיים הוא עמוד זה עד בין הערביים, סוף היום, כפי שנאמר¹⁸:

ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה.

- ודרשו חז"ל שהקטורה זו לאחר קרבן תמיד של בין הערביים, סמוך לחשיכה¹⁹.

עמוד האש הינו העמוד שעמד על גבי המזבח²⁰: "היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו".

העננים הללו מקשרים הם את העליונים אלינו דרך עבודת המקדש. אכן, נראה כי המילה קטורת, מהשורש ק.ט.ר, לקוחה מהשורש הארמי ק.ט.ר שמשמעותו קשר²¹.

הקטר דהיינו הקשר, זהו הקשר שבין עליונים לתחתונים.

אמרו חז"ל בגמרא שבין סממני הקטורת שהוקטר עשב ששמו מעלה עשן²², ומובא בשיטה מקובצת שם ביאור לשם זה של העשב: "ולפי שעשנו מתמר ועולה קורא כך, והיה מתמר גם אחרים עמו".

עשב זה שבקטורת מקשר הוא את העולם העליון בעמודו עם העולם התחתון ובכך מעלה עמו את העולם הזה לעליונים. אכן ריש לקיש דרש²³ את המילה קטורת - "דבר שקוטר ועולה".

עמוד הענן ועמוד האש הם אלו שהראו לעין כל כי שכינה שורה בישראל. משום כך זהו תיאורה של הרעיה בשיר השירים²⁴: "מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן מקוטר מור ולבונה מכל אבקת רוכל".

16. שמות י"ג, כ"א - כ"ב.

17. שמות ל', ז'.

18. שם פס' ח'.

19. מסחים נ"ט ע"א.

20. ויקרא ו', ב'.

21. ראה תענית ו' ע"ב, "דקטיר בעיבא" ופירש רש"י: "אם נתקשרו שמים בעננים עבים וכו'", ובסוגיא במסכת ביצה כ"ג ע"א, "מאי קטורה". על קטורה נאמר כפי שיובא לקמן שנקראה כך שכן נאים היו מעשיה כקטורת. שם זה נדרש בחז"ל גם במובן של קשר וכן מופיע במדרש "ושמה קטורה מן קטר" (בראשית רבה ס"א, ד').

22. כריתות ו' ע"א.

23. שם ע"ב.

24. שיר השירים ג', ו'.

עמוד הקטורת מקשר הוא את השכינה מהעליונים למקדש ישראל בתחתונים, ומאחד עליונים ותחתונים. ננסה לעמוד על מהות הקשר המתבטא בקטורת.²⁵

הקטורת ביום הכיפורים

בשיאה של עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים מוצאים אנו את הכנסת הקטורת לבית קודש הקודשים. דרך יום זה ננסה לעמוד ולהבין את משמעות הקשר המתבטא בקטורת. הנביא ישעיה מתאר את הצום האידיאלי בעיני הקב"ה, וכך הוא מתנבא:²⁶

הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה ושלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו. הלוא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם.²⁷

הנביא רוצה שבצום יעזרו לעניים ויסדרו את החברה בצדק. ברם סיוס דבריו "ומבשרך לא תתעלם" זוקק ביאור, והלא בצום אנו כן מתעלמים מבשרינו?²⁸ נראה שהנביא נותן פה משמעות לצום, ובהפנמת משמעות זו יהיה הוא יום כפרה.

הנביא קורא בצורה זמנית - ליום אחד - לא לדאוג לבשרינו (=ועל כן צמים), ובמקום כך לעזור לזולת, לדאוג למאכלו של האחר, להרגיש שאנו גוף אחד, ולהפנים את ההכרה שבעזרה לאחר הרי שאנו עוזרים לעצמנו ובשרנו. וזוהי כוונת המילים "ומבשרך לא תתעלם".

רק ההבנה שאנו, כל העם, גוף אחד תביא את הכפרה: "והשביע בצחצחות נפשך"²⁹ - אזי גם אתה תוכל לאכול, שכן "וקרא לך גדר פרץ"³⁰ - הפרצות נגדרו מחדש.

מדוע הכפרה תלויה באיחוד בצורה כזו של העם?

ניתן להבין זאת בעזרת מדרש אותו מצטט הטור³¹:

אי"ר סימון כתיב כי מי גוי גדול וגומר ר' חנינא ור' יהושע אמרין איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלוקיה (פירוש מנהגיו ודיניו) שמנהגו של עולם אדם שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו לפי שאינו יודע איך יצא דינו אבל ישראל אינם כן לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם

25. לגבי מהות הקשר המתבטא בעומק האש שעל גבי מזבח העולה, ראה בהרחבה בפרק על מזבח העולה בנושא "אש מן השמים".

26. ישעיה נ"ח, ז' - ח'.

27. באופן דומה מתבארת משמעות הצום גם ע"פ נבואת זכריה בפרק ז'.

28. אכן ישנם מקורות בחז"ל שדרשו גם חלק זה ממעשי הצדקה כגון לעזור לגרושתו (ירושלמי כתובות פי"א ה"ב), לדאוג לרפואת אשתו (כתובות נ"ב ע"ב) וכלשון הברייתא בשבועות ל"ט ע"א: "ואין בשרו אלא קרובו שנאמר ומבשרך לא תתעלם" ועיין עוד ביבמות ס"ב ע"ב.

29. שם פס' י"א.

30. שם פס' י"ב.

31. או"ח סי' תקפ"א - ומקורו בירושלמי ר"ה, פ"א ה"ג, בשינויים קלים.

ומחתכין צפרניהם ואוכלין ושותין ושמחים בראש השנה לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס וכו'.

על מדרש זה יש לשאול מדוע אם כן ביום הכיפורים צמים אנחנו ולא אוכלים ושותים כבראש השנה? אין לומר שביום זה אין לנו בטוחים בנס שיעשה ה', שכן גם על יום הכיפורים נאמר שיום טוב הוא לישראל, כדברי המשנה בתענית³²: "לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכיפורים" ומבארת הגמרא³³: "בשלמא יום הכיפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה וכו'".

ונראה, שהמדרש מתייחס לדין הכללי, בו נידון כל עם ישראל ככלל. דין זה נעשה בראש השנה ובדין זה בטוחים אנו כי כאומה - ככלל, נצא זכאים. הפחד ואימת הדין הם רק על היחיד, הנידון עד יום הכיפורים. משום כך משווה הטור במשל בין היחיד העומד למשפט לבין כלל ישראל ולא לדין היחיד מישראל.

בימים שבין כסא לעשור - ימי התשובה, היחיד עולה לדרגת צבור³⁴, ומבקש סליחה עם הצבור. על כן ביום הכיפורים אין סליחה למי שמנותק מהצבור (כפי שנאמר במשנה "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חברו"³⁵, וע"פ פירוש הר"י³⁶ שעל ה"עין יעקב" על המשנה הנ"ל, גם על עבירות שבין אדם למקום לא יכפר יום הכיפורים באם ישנם עבירות שבין אדם לחבירו - שכן אין בעל העבירות שבין אדם לחבירו מתחבר לכלל ישראל, ועל כן לא נעשה לו הנס³⁷). אי החיבור לכלל ישראל המונע הוא את התשובה מצוי גם כן בכתבי הראי"ה קוק זצ"ל³⁸:

על כן כל פגם מוסרי שהאישי היחידי מישראל עושה, מחליש הוא בזה קישורו עם נשמת האומה כולה, והתשובה הראשונה היסודית היא להתקשר עם האומה בנשמתה, ועמה הכרח הוא לתקן את הדרכים והמעשים כולם, לפי אותו התוכן המהותי שבנשמת האומה.

ביאור זה של המדרש מתאים הוא לדרשת חז"ל על תשובתה של האשה השונמית לאלישע כאשר שאל אותה³⁹: "מה לעשות לך היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת" - ותמוהה התשובה שהשיבה לאלישע על שאלתו:

32. פ"ד מ"ה.

33. תענית ל' ע"ב.

34. רואים אנו יסוד זה בדברי הרמב"ם (הל' תשובה פ"ב ה"ז): "אף על פי שהתשובה והצדקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר 'דרשו את ה' בהימצאו'. במה דברים אמורים ביחיד אבל ציבור כל זמן שעושים תשובה וזועקין בלב שלם הם נענין שנאמר 'כה' אלהינו בכל קראנו אלינו". אכן זהו הפסוק אותו דרשו ר' חנינא ור' יושע על הנס שנעשה בראש השנה לישראל. (ועיין ביבמות מ"ט ע"ב).

35. יומא פ"ח מ"ט.

36. ועיין בשו"ת "יחזה דעת" לגר"ע יוסף שליט"א (חלק ה' סימן מ"ד) בדעות המצדדות בהבנת הרי"ף והחולקות עליה.

37. נראה כי אף לדעות החולקות על הבנת הרי"ף עצם העיקרון שיש צורך בהשלמה עם כלל ישראל לשם הכפרה הוא נכון. הכפרה הבאה על עבירות שבין אדם למקום היא שתתן את הכח בהמשך לתקן גם את העבירות שבין אדם לחבירו. (ועיין אורות התשובה פ"י, ו').

38. אורות התשובה פ"ד, ז'.

39. מ"ב ד', י"ג.

דרשו רבותינו⁴⁰ שמדובר היה בראש השנה והמלך בפסוק זה הוא מלכו של עולם. אלישע שאל את האשה אם היא רוצה שיתפלל עליה שתזכה בדין ואמרה היא שהיא מעדיפה על פני התפילה של אלישע את הכניסה לדין בתוך כלל ישראל, "בתוך עמי אנכי יושבת", ובכך בטוחה היתה שתכנס אף היא בתוך הנס⁴¹.

אכן הורונו חז"ל⁴² שתפילה על חולה צריך שיערבה בתוך שאר חולי ישראל וכן אמר אביו⁴³:

לעולם לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא.

אלא שעדיין יש להבין, משום מה כנסת ישראל כולה תזכה בדין בצורה תמידית? נראה שדבר זה מתבאר בהבנת היסוד שישנה נשמה פנימית לעם ישראל, אשר אינה תלויה במעשים, ובבחירה של כל פרט ופרט. נשמה זו שייכת היא לרובד אחר, עליון הרבה יותר. עם נשמה זו כרת ה' ברית, ובחר ה' בעמו ולא יכזב הוא בבריתו. ברית זו יוצרת משמעות שונה גם בכל יהודי יחידי שכן מחברת אותו הברית אל הכלל אשר עליו נאמר⁴⁴: "כולך יפה רעיתי ומום אין בך".

אמנם מעשי האדם, ובכלל זה האדם מישראל, תלויים בבחירתו, אך פנימיותו של איש ישראל נשאת זכה ללא תלות במעשיו החיצוניים. יסוד זה נמצא בדברי הרמב"ם⁴⁵:

והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם נלוים אל ה' ומאמינים בעיקר הדת.

רעיון זה מורחב אף יותר בדברי ריה"ל האומר שסגולת ישראל קיימת בכל תנאי⁴⁶ שכן הסגולה היא טבע העובר מאב לבן (בעוד שלרמב"ם הדבר תלוי בהאמנה בעיקרי הדת כפי שהוכיח הרב אלחנן וסרמן הי"ד⁴⁷). לגישת הכוזרי סגולה זו קיימת באופן תמידי, ללא כל תנאי וכך כתוב בספר הכוזרי⁴⁸:

ואף על פי שהיו בהם ממרים מרוחקים אלא שהם בלי ספק סגולה בענין שהם בשורשם ובטבעיהם מן הסגולה ומולידים מי שהוא סגולה ומגין על האב המורד במה שמעורב בו מן הסגולה המתגלה בבנו או בנכדו.

סגולה זו מעמידתם לזכות בדין לחיות בחיי העולם הזה שכן גם כן גופם קדוש בסגולה זו, כפי שכתב הרב חרל"פ זצ"ל⁴⁹:

40. זוהר בראשית - ס"ט ע"ב.
41. כך ביאר הגר"א שפירא שליט"א את המדרש המובא לעיל בטור.
42. שבת י"ב ע"ב.
43. ברכות כ"ט ע"ב - ל' ע"א.
44. שיה"ש ד', ז'.
45. הל' רוצח ושמירת הנפש פי"ג הי"ד.
46. ראה אגרות הראי"ה ב' אגרת תקנ"ה.
47. בקונטרס "אומר אני מעשי למלך" פסקא י"ב. ועיין בתשובת הרצי"ה זצ"ל לדבריו אלו בספר "מתוך התורה הגואלת" חלק ב', עמ' רצ"ז פסקא ג'.
48. כוזרי מאמר ראשון, צ"ה.
49. מי מרום י"ג, שחרית, קדושה.

קדושתם של ישראל איננה מתיחדת ברוחם ובנשמתם בלבד, אלא גם בנפשם ובגופם טמונה קדושה אדירה. **קדושה זו היא היסוד הגזעי של ישראל** עליו נאמר '...לבילתי ידח ממנו נדח'⁵⁰ ו'בין כך ובין כך קרויים בני'⁵¹. על דבר קדושת גוף זו נסמית עינו של בלעם שלא יכול היה לעמוד על רובע ישראל, היינו - יסוד תולדותיהם וכו'.

ראינו אם כן, שלכלל ישראל מובטחת המחילה והזכות בדין, וכי כל יחיד המעוניין לזכות בדין, צריך הוא לכלול עצמו עם כל ישראל⁵². משום כך אופיו של הצום הוא יום של חסד, של דאגה לזולת וערבות הדדית. נראה שבכך יש לברר גם את הקשר של הקטורת ליום הכיפורים.

הקשר בין כלל ישראל, והסגולה המופיעה בכל אחד ואחד מישראל, לבין אביהם שבשמים, מוצא את ביטויו בקטורת, שכאמור לעיל יש בה את כח הקישור. לשם כך נכנס הכהן הגדול לפני ולפנים עם הקטורת, ומחבר את כל הפרטים בתוך הכלל, ומתוך הכלל לאביהם שבשמים.

מחלוקת הפרושים עם הצדוקים

שנינו במסכת יומא⁵³ את הסדר של הדרכת הכהן הגדול לפני יום הכיפורים. בין יתר ההדרכות נאמר שם כך:

מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה והעלוהו לעליית בית אבטינס⁵⁴ והשביעוהו ונפטרו והלכו להם. ואמרו לו אישי כהן גדול אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחינו ושליח בית דין משביעין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך...

ממה נבע החשש שהכהן הגדול ביום הכיפורים ישנה מעבודתו ועל כך השביעוהו שלא יעשה זאת?

שאלה זו שאלה הגמרא, וכך מופיע בגמ'⁵⁵: "וכל כך למה? שלא יתקן מבחוץ ויכניס כדרך שהצדוקין עושין".

פירוש הדברים:

בסדר עבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים שבפרשת אחרי מות כתוב⁵⁶:

50. שמו"ב י"ד, י"ד.
 51. קידושין ל"ו ע"א.
 52. לא בכדי ממזבח הקטורת למד ריש לקיש קל וחומר שאין אור של גיהנום שולטת במושעי ישראל (ראה חגיגה כ"ז ע"א) ועיין "על - התשובה" לגר"ד סולובייצ'יק זצ"ל עמ' 93.
 53. פ"א מ"ה.
 54. הגירסא ע"פ הגהות הב"ח.
 55. יומא י"ט ע"ב.
 56. ויקרא ט"ז, ב'.

ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת אל הקודש מבית לפרוכת אל פני הכפורת אשר על הארון ולא ימות כי בענן אראה על הכפורת.

הצדוקים למדו כפשט הפסוק שאין לבוא אל הקודש דהיינו קודש הקודשים אלא בליווי ענן של קטורת. על כן, לשיטתם מכין הכהן הגדול את עמוד הקטורת במזבח הקטורת הנמצא בקודש, ונכנס עמו לקודש הקודשים.

הפרושים, לעומתם, פסקו ע"פ המסורת, שיש להיכנס עם כף ומחתה לקודש הקודשים ורק שם להכין את הענן, כדברי הרמב"ם⁵⁷:

בימי בית שני צץ המינות בישראל ויצאו הצדוקין מהרה יאבדו שאינן מאמינין בתורה שבעל פה והיו אומרין שקטורת של יום הכיפורים מניחין אותה על האש בהיכל חוץ לפרוכת וכשיעלה עשנה מכניס אותה לפניו לקודש הקודשים הטעם זה שכתוב בתורה 'כי בענן אראה על הכפורת' אמרו כי הוא ענן הקטורת ומפי השמועה למדו חכמים שאין נותן הקטורת אלא בקודש הקודשים לפני הארון שנאמר 'ונתן הקטורת על האש לפני ה'.'

ננסה בעז"ה לעמוד על עומק המחלוקת שבין הפרושים לצדוקים בענין זה.

הצדוקים דרשו את הפסוק: "ואל יבוא בכל עת אל הקודש מבית לפרוכת אל פני הכפורת... כי בענן אראה על הכפורת".

מכאן הבינו הצדוקים שאין להיכנס מעבר לפרוכת בלא ענן הקטורת, שכן ה' שוכן על הכפורת אשר מעבר לפרוכת.

בפסוק אותו דרשו הפרושים נאמר⁵⁸: "ונתן את הקטורת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר על העדות". בולט הדבר שהפרוכת בפסוק זה לא מוזכרת.

הפרושים הדגישו את הכפורת ואילו הצדוקים את הפרוכת. הפרוכת מבדילה היא בין הקודש לקודש הקודשים ואילו הכפורת מכסה את הלוחות עצמם.

מזבח הקטורת נמצא הן במקביל לפרוכת והן במקביל לכפורת כדברי הפסוק⁵⁹ "ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות לפני הכפורת אשר על העדות אשר אועד לך שמה".

המזבח המייצג את סגולת הכהנים ודרכה את סגולת ישראל, נמצא מחוץ לפרוכת, והשכינה לפניו הימנה. אמנם ביום הכיפורים, פעם אחת בשנה, באה כפרה על הכהנים⁶⁰ במזבח הקטורת⁶¹ "וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכיפורים אחת בשנה וכפר עליו לדורותיכם...".

57. הל' עבודת יוה"כ פ"א ה"ז.

58. ויקרא ט"ז, י"ג.

59. שמות ל', ז'.

60. חטאת הכיפורים הנם פר ושעיר של יוה"כ המכפרים על הכהנים ועל טומאת המקדש וקדשיו (ראה ויקרא ט"ז, י"א ובפס' ט"ז שם).

61. שמות ל', י'.

במצב כזה, כשטוהרו המקדש והכהנים מייצגי הסגולה, השכינה היורדת על הכפורת נמשכת היא ישירות על עם ישראל, והעדות - התורה מתחברת ומתקשרת לישראל. כעת אין מזבח הקטורת רק בגדר "לפני הפרוכת" מחוץ לקודש הקודשים, אלא "לפני הכפורת" - מעבר למחיצה המבדילה.

כעת אין מזבח הקטורת רק בגדר "אשר על ארון העדות" - כשהתורה מכוסה מאיתנו, אלא "לפני הכפורת אשר על העדות" ללא כיסוי הארון - ישירות אל התורה (=העדות). שני חלקים אלו בפסוק מבטאים שתי מדרגות במעמדו של מזבח הקטורת, כאשר ביום הכיפורים מתאחד מזבח זה עם הכפורת והיא עצמה הופכת למקום הטהרה⁶².

אכן המחלוקת העקרונית עם הצדוקים היתה האם לישראל יש נגישות אל התורה ושיתוף בה או שמא הכל משמים ועל כן כפרו הצדוקים בתושבע"פ - כוחם של ישראל לפעול בתורה⁶³.

שעיר החטאת אשר לעם, דמו מובא מבית לפרוכת ומזים ממנו "על הכפורת ולפני הכפורת"⁶⁴. לפיכך גם בחטאת הכהן הגדול ובחטאת הסנהדרין - המייצגים את כל עדת ישראל מזים על מזבח הקטורת⁶⁵ - שכן בהבאת קרבנות אלו מייצגי סגולת ישראל באים שוב לכפרה, לבירור ולטיהור.

נראה שישנה עוד נקודת מחלוקת מהותית בין הפרושים לצדוקים החבויה במחלוקת זו ומשלימה היא את אותו ענין.

נקדים ונשאל, מהו ההבדל האם מכין הכהן הגדול את הקטורת בחוץ ונכנס עמה פנימה או שמכין הוא אותה בפנים?

נסה לעמוד על העניין מתוך פרשת חטאם של נדב ואביהוא.

על נדב ואביהוא נאמר⁶⁶:

ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש ושימו עליה קטורת ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה'.

מה היה חטאם?

הרמב"ן שם מבאר שאסור היה לשים את האש על המחתה אלא להפריד את האש (=גחלים) מסממני הקטורת עד הנתינה על גבי המזבח. וע"כ כתוב "וישימו עליה קטורת" (=על האש) ולא נאמר עליהן - כלומר - על המחתות הריקות.

62. על כן הזאת דמים אחת למעלה ו-7 למטה קיימת הן בארון הברית, והן לפני הפרוכת, ובמזבח הקטורת ממשין להזות הכהן מדם הפר ומדם השעיר על ארבע קרנותיו ושבע פעמים על טהרו (=גגו) של מזבח הקטורת. כל זאת להראות שבינים זה מזבח הקטורת חוצה את כל הגבולות הקיימים במשך השנה.

63. נראה שזו ג"כ המחלוקת לגבי ספירת העומר "ממחרת השבת" (ויקרא כ"ג, ט"ז) האם זהו יו"ט של פסח התלוי בקידוש הזמנים ע"י ישראל כהבנת הפרושים, או שזו שבת בראשית כהבנת הצדוקים - דבר שאינו תלוי בבית הדין של ישראל (ראה תוספתא ר"ה, פ"א ה"ד. וברש"י ר"ה, כ"ב ע"ב, ד"ה "להטעות את החכמים").

64. ויקרא ט"ז, ט"ו.

65. ויקרא ד'.

66. ויקרא י', א' - ב'.

נראה כי הפסול בכך הוא ההרגשה שהקטורת שייכת לכהן המקריב ועל כן כבר אצלו מתפרם הוא את עמוד הקטורת, וילך העמוד איתו עד המזבח. בניגוד לכך נאמר בעבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים⁶⁷:

ולקח **מלא המחטה** גחלי אש מעל המזבח מלפני ה' ומלא **חפניו קטורת סמים זקה** (=בנפרד) והביא מבית לפרוכת. ונתן את **הקטורת על האש לפני ה'**.

כאן מופיע שהכהן הגדול מכניס את הקטורת בנפרד מהאש שכן פה העבודה היא כללית - כלל ישראל נכנס פנימה בנציגות הכהן הגדול שליחם של ישראל. בניגוד לכך עמדה עדת קרח. משה רבינו ציוה את עדת קרח⁶⁸:

זאת עשו קחו לכם מחתות קרח וכל עדתו. ותנו בהן אש ושימו עליהן קטורת לפני ה' מחר והיה האיש אשר יבחר ה' הוא הקדוש רב לכם בני לוי.

משה ציוה לתת את הקטורת על האש רק לפני ה' וזו תהיה הבדיקה מי הוא הקדוש. אמנם משה הרגיש שעדת קרח לא הפנימו את הענין ומדגיש להם שלא ישימו את הקטורת לעצמם אלא יביאו פנימה בנפרד את האש והקטורת. על כן חוזר משה ואומר⁶⁹:

"וקחו איש מחתתו ונתתם עליהם קטורת, (ואח"כ) והקרבתם לפני ה' איש מחתתו" - ההקרבה תהיה רק לפני ה'.

אמנם עדת קרח, שהמניע שלה היה הכבוד העצמי, שינו מהציווי כפי שנאמר⁷⁰:

ויקחו איש מחתתו ויתנו עליהם אש וישימו עליהם קטורת ויעמדו פתח אהל מועד ומשה ואהרן" - עדת קרח הקריבו את הקטורת על האש כבר בפתח לעיני כולם "ויקהל עליהם קרח את כל העדה אל פתח אוהל מועד" - הכבוד העצמי כנגד כל העדה. לא בכדי חזרה הענישה כפי שהיתה אצל נדב ואביהוא⁷¹:

ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמישים ומאתים איש מקריבי הקטורת⁷².

הקטורת מחיה וממיתה

אל קרח וסיעתו, במחלוקתם על משה ואהרן, נצטרפו מאתיים וחמישים איש כפי שנאמר⁷³:

67. ויקרא ט"ז, י"ב - י"ג.

68. במדבר ט"ז, ו' - ז'.

69. שם פס' י"ז.

70. שם פס' י"ח.

71. בצורה זו מובן שמשה רבינו לא טמן כל פח חלילה לעדת קרח - ההיפך הוא הנכון. משה רבינו רצה לערוך בדיקה כמו שנעשתה במטות, שם נבחר המנהיג ללא כליון האחרים (במדבר י"ז, ט"ז - כ"ב).

72. שם פס' ל"ה.

73. במדבר ט"ז, ב'.

ויקומו לפני משה ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם.

בעקבות ערעורם על מנהיגותם של משה ואהרן נערכה בדיקה מי הוא הקדוש אשר בו בחר ה'. בדיקה זו נעשתה על ידי הקטורת, כדברי משה אליהם⁷⁴:

ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה' אתה והם ואהרן מחר. וקחו איש מחתנו ונתתם עליהם קטורת והקרבתם לפני ה' איש מחתנו חמשים ומאתים מחתות ואתה ואהרן איש מחתנו.

תוצאות מבחן זה היו כדברי הפסוק⁷⁵: "וואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטורת". לאחר מכן מופיע לימוד הלכח לעם⁷⁶:

זכרון לבני ישראל למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטורת לפני ה' ולא יהיה כקרח וכעדתו כאשר דבר ה' ביד משה לו.

יש לתמוה מדוע נאמרה פה ההרחקה לזרים רק במלאכת ההקטרה, והלא עבודות רבות מותרות רק בזרע אהרן?

למחרת מעשה זה חטא העם בשנית, כפי שנאמר⁷⁷: "ויילונו כל עדת בני ישראל ממחרת על משה ועל אהרן לאמר אתם המיתם את עם ה' ". תגובת הקב"ה היתה נתינת מגיפה כפי שנאמר⁷⁸: "ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קרח".

במהלך התפשטות המגיפה ציוה משה את אהרן⁷⁹:

ויאמר משה אל אהרן קח את המחטה ותן עליה אש מעל המזבח ושים קטורת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף. ויקח אהרן כאשר דבר משה וירץ אל תוך הקהל והנה החל הנגף בעם ויתן את הקטורת וכפר על העם.

חז"ל מסרו לנו, שאת הרז שניתן לעצור מגיפה על ידי קטורת, מסרו למשה רבינו מלאכי השרת, בעלותו השמימה לקבל את התורה⁸⁰.

יש להבין את משמעותו של רז זה.

דבר נוסף הזוקק הסבר הוא כיצד הקטורת מחד עוצרת מגיפות ומאידיך ממנה לקו עדת קרח. נראה שקושי זה עמד לנגד עיניו של רש"י בבאורו את עצירת הנגף על ידי הקטורת, וכך כתב על פסוקים אלו:

74. במדבר ט"ז, ט"ז.
75. שם פס' ל"ה.
76. במדבר י"ז, ה'.
77. שם פס' ו'.
78. שם פס' י"ד.
79. פס' י"א - י"ב.
80. עיין שבת פ"ט ע"א.

דבר אחר, למה בקטורת? לפי שהיו ישראל מליזין ומרננים אחר הקטורת לומר סם המוות הוא. על ידו מתו נדב ואביהוא. על ידו נשרפו חמישים ומאתים איש. אמר הקב"ה תראו שעוצר מגיפה הוא, והחטא הוא הממית.

אך נראה כי עדיין יש מקום לנסות להבין מדוע הענישה על החטא וכפרתו נעשים שניהם דרך הקטורת.

בפרק הקודם כבר הזכרנו את המסופר בפרשת שמיני אודות חטא נדב ואביהוא⁸¹:

ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו ויתנו בהן אש וישימו עליה קטורת ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם וימותו לפני ה'.

קטורת איננה מובאת בנדבה אלא ע"פ ציווי, וגם אז אין להוסיף או לגרוע מן המתכונת שנצטוונו עליה אף לא סממן אחד. "חסר אחד מכל סממניה חייב מיתה"⁸². בהוספת סממן עוברים על איסור הקטרת אש זרה שעליה נצטוונו "לא תעלו עליו קטורת זרה"⁸³, שכן זו קטורת בגדר "אשר לא צוה אותם".

נראה שהדבר נובע מכך שהקטורת, כאמור לעיל, מקשרת את הסגולה האלוקית הנמצאת בכל איש ישראל לבין העולמות העליונים. קשר זה, כאמור, אינו תלוי במעשי האדם ובבחירתו, אלא נודע מקביעה ובחירה אלוקית. גם הקטורת לא נמסרה לבחירתו ולמאווי של הפרט, ואין לאדם יכולת להחליט, על פי מחשבתו, על הקטרתה או שינוי סממניה. הקטורת שייכת לצד הסגולי המצוי בכלל ישראל ומתגלה בציות לציווי האלוקי.

התערבות נדב ואביהוא ללא ציווי פסולה היא, שכן מראה היא, כביכול, שיש משמעות להבנה המיוחדת שלהם בניגוד להבנה הפשוטה של שאר ישראל. זאת, בניגוד לעובדה שבנוגע לסגולת ישראל אין הבדל בין כל איש ואשה מישראל.

על כן, פרשת הציווי על עבודת יום הכיפורים, שבמרכזם עומדת הקטרת הקטורת בבית קודש הקדשים, נאמרה לאחר שנלמד הלקח ממעשה בני אהרן, כפי שמצינו בתחילת פרשת אחרי-מות⁸⁴:

וידבר ה' אל משה אחדי מות שני בני אהרן... ונתן את הקטורת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטורת את הכפורת אשר על העדות ולא ימות.

אכן, קטורת אינה באה כנדבת יחיד⁸⁵, שכן הקטורת הינה עבודה של כלל ישראל הקשורה לסגולה הישראלית⁸⁶. מתוך כלל ישראל נבחר שבט לוי, ומתוכו הכהנים אשר נתקדשו בסגולתה של הכהונה לעבוד ולשרת את הקב"ה במקדשו.

81. ויקרא י', א'.

82. כריתות ו' ע"א.

83. שמות ל', ט'. וראה ברמב"ן שם.

84. ויקרא ט"ז, א' ו-ג.

85. ראה רש"י במדבר ז', י"ד ובעמק הנצי"ב על הספרי נשא פרשה מ"ט. וראה ברמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ב ה"א), שפסק על פי הגמרא במנחות נ' ע"א, שקטורת נדבה הינה בגדר קטורת זרה.

86. בקשר לנשיאים, שלצורך שעה כן נדבו קטורת, נתיחס בעז"ה בהמשך דברינו.

לא בכדי רצו קרח ועדתו, שחלקו על הפרשת הכהנים בני אהרן, להקטיר את הקטורת המראה את הקישור לסגולה, ואכן ענשם היה על ידי הקטורת.

אולם מאידך, בנוגע לשאר ישראל, ברגע שנאמר למשה לאהרן⁸⁷ "הרומו מתוך העדה הזאת ואכלה אתם כרגע ויפלו על פניהם", לאחר תלונות העדה בנוסף למעשה קרח, נוצר חשש לאיבודם של כלל ישראל, ואז באה הקטורת, המייצגת את סגולת ישראל, ועצרה את המגיפה.

הקטורת, עוצרת את המגיפה כפי שמסרו מלאכי השרת למשה, שהרי היא לא מקשרת את ישראל לאביהם שבשמים דרך המעשים אלא דרך תוכיותם הנשארת תמיד נקיה מכל רבב, ומתוך כך היא מכפרת.

הציווי לעם ישראל לא לחלוק על סגולת הכהונה אמנם כולל הוא את כל המלאכות המצריכות כהונה, אך גולת הכותרת בענין זה היא עבודת הקטורת אשר מסמלת, כאמור, את הסגולה⁸⁸.

הדגשת הקטורת את סגולת הכהונה, מבארת גם את כמיהתו של המלך עוזיה להקטיר קטורת, כמבואר בדברי הימים⁸⁹:

וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל בה' אלוהיו ויבא אל היכל ה' להקטיר על מזבח הקטורת. ויבא אחריו עזריהו הכהן ועמו כהנים לה' שמונים בני חיל. ויעמדו על עוזיהו המלך ויאמרו לו לא לך עוזיהו להקטיר לה' כי לכהנים בני אהרן המקודשים להקטיר צא מן המקדש כי מעלת ולא לך לכבוד מה' אלוהים.

עוזיה רצה בגאותו לירש גם את כתר הכהונה. על כן רצה להקטיר קטורת המסמלת את סגולת הכהנים. עונשו היה במידה כנגד מידה⁹⁰:

ויזעף עוזיהו ובידו מקטורת להקטיר ובזעפו עם הכהנים והצרעת זרחה במצחו לפני הכהנים בבית ה' מעל למזבח הקטורת. ויפן אליו עזריהו כהן הראש וכל הכהנים והנה הוא מצורע במצחו ויבהלוהו משם וגם הוא נדחף לצאת כי נגעו ה'.

בבושת פנים, כנגד גאוותו, לקה בצרעת, שאת רפוייה וטיפולה מבצעים רק הכהנים כדברי חז"ל⁹¹:

87. במדבר י"ז, י'.

88. נוסף, כי המקפיד על סגולת ישראל הוא המחובר מהותית גם כן לסגולת הכהונה. עקרון זה מצאנו אצל פנחס שיצא נגד ההתבוללות בחטא פעור. חטא זה הינו ההיפך הגמור לשמירה על סגולת ישראל. כתוצאה מכך זכה פנחס בברכה "והייתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם..." (במדבר כ"ה, י"ג).

כשם שבכהונה ישנו עומק מעבר לצד החיצוני שבו הכהן נראה כישראל רגיל, כך הישראלי סגולה טבועה בקרבו, בניגוד לראיה החיצונית בה אין הוא שונה מהגוי.

סגולה זו הינה הכח אותו טבע הבורא ית', בכהנים בפרט ובישראל בכלל, לקדש את עולם הטבע, והיא הקובעת את תפקידו של כל אחד בתיקון העולם במלכות שדי. על קישור סגולת הכהונה בסגולת ישראל שאף הם הינם "ממלכת כהנים" (שמות י"ט, ו'), ראה בהרחבה ב"מאמרי הראי"ה" עמ' 150, ובספר "מתוך התורה הגואלת" ח"א עמ' נ"ח.

89. דה"ב כ"ו, ט"ז - י"ח.

90. שם פס' י"ט - כ'.

91. תורת כהנים, מובא ברש"י ויקרא י"ג, ב'.

גזירת הכתוב הוא שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן.

כיוון שהקטורת, כאמור לעיל, מכפרת מצד הסגולה האלוקית הטמונה בישראל אף על פי שאין בנו מעשים, על כן בשעת כעסו של ריבונו של עולם על בניו מקטירים לפניו את הקטורת לבקשת רחמים, וה' מרחם. בדרך זו מתבאר הפסוק "ישימו קטורה באפך"⁹², אפך- לשון כעס, כמו "חרון אף". וכך כתב הרמב"ן⁹³:

אמר כי עוד יתחייב להם שיעשו מזבח מקטר קטורת להקטיר לכבוד ה'. וזהו רז שנמסר למשה רבינו שהקטורת עוצרת המגיפה כי הקטורת במידת הדין שנאמר⁹⁴ "ישימו קטורה באפך" מן יחרה אפיי והוא מה שאמר בקטורת זרה יועל פני כל העם אכבד' שידעו כבודי כי לא ישא לפשעכם ויזהרו בכבודי.

לאור דברינו שהקטורת מקשרת את סגולת ישראל עם מקדש של מעלה מובן מדוע חז"ל ייחסו את העבודה במזבח של מעלה למיכאל השר הגדול. מיכאל הינו שרם של ישראל שנאמר⁹⁵: "אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת ואין אחד מתחזק עמי על אלה כי אם מיכאל שרכם".

קטורה

על הפסוק⁹⁶ "ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה" נדרש במדרש⁹⁷ שזו היא הגר, ושמה קטורה משום ש"נאים מעשיה כקטורת".

רש"י בפירושו על פסוק זה, ביאר מדרש זה וכתב שנוי מעשיה הוא, שכל זמן שילוחיה מאברהם לא נזדווגה לאדם אחר. מעשה זה מכובד הוא ללא ספק, אך מה הקשר בינו לבין הקטורת?

על פי דברינו נראה שהעדיפה הגר את ביתו של אברהם אף אם נמצאת היא במעמד נמוך (=תחת שרה) ואחר כך תזכה אולי גם לידבק באברהם ובסגולתו, על פני הזדווגות לאדם אחר אף במעמד של גבירה. כך היתה גם מחשבתו של פרעה אביה של הגר, לאחר שראה את הניסים שנעשו לשרה⁹⁸:

מוטב שתהא בתי שפחה בבית זה ולא גבירה בבית אחר.

92. דברים ל"ג, י'.

93. בפירושו לשמות ל', א'.

94. דברים ל"ג, י'.

95. דניאל י', כ"א.

96. בראשית כ"ה, א'.

97. מדרש תנחומא חיי שרה, ח'.

98. רש"י בפירושו לבראשית ט"ז, א'.

הקטורת מבטאת את הסגולה של אברהם, על פי ה"כלי יקר"⁹⁹. מעשי הגר נמשלו לקטורת בזכות שעשתה תשובה ורצתה להידבק בסגולת אברהם. לאחר החזרה בתשובה עולים כל המעשים לריח ניחוח, כולל המעשים הרעים שלפני התשובה - שכן הכל נקשר לצד הפנימי והחיובי של האישיות - כקטורת¹⁰⁰. יסוד זה מדמה בעל ה"כלי יקר" בהמשך פירושו לחלבנה שנכנסת לתוך סממני הקטורת אף על פי שריחה רע, כדברי חז"ל¹⁰¹:

א"ר חנא בר בזא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סממני הקטורת.

היסוד של הויתור על תענוגות עולם הזה וההדבקות באמת האלוקית, קיים בקטורת¹⁰², כפי שראינו אצל הגר שהיא קטורה, וניתן לבאר על פיו את אחת מתפילותיו של דוד המלך. דוד מתחנן לפני ה' ואומר¹⁰³: "מזמור לדוד ה' קראתיך חושה לי האזינה קולי בקראי לך" - דוד מבקש שיצילהו ה' מאויביו¹⁰⁴: "שמרני מידי פח יקשו לי ומקשות פועלי אוני". ברם, אין דוד מבקש הגנה זו עקב היותו ראוי לה מצד זכויותיו, אלא טוען הוא שההיפך הוא הנכון, ואין בו מעשים, ומבקש שיחוננו עליון בכל אופן, ואלו הם דבריו¹⁰⁵: "שיתה ה' שמרה לפי נצרה על **דל שפתיי**". דוד, שרוצה לשפר את מעשיו ולהיות ראוי לתשועה, מבקש גם לתקן את מעשיו

99. בבראשית כ"ה, א'.

100. כדברי ריש לקיש: "גדולה תשובה שזדונות נעשות לו לזכויות" (יומא פ"ו ע"ב).

101. כריתות ו' ע"א.

102. על פי יסוד זה ניתן גם לבאר את האיסור שנאמר בקטורת "כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה" (ויקרא ב', ו'). (לכאורה מה פסול יש בכך, ואדרבא "אילו היה נותן בה קורטוב של דבש אין אדם יכול לעמוד מפני ריחה") (תפילת פיטום הקטורת, ונראה שמקור משפט זה מירושלמי יומא פ"ד ה"ה בשינויים של ניסוח)? אלא שמאחר והקטורת מקשרת בין סגולת ישראל לעליונים ומתעלמת מהתאוות ומיצר הרע, אין מקום לשאור ולדבש בתוך הקטורת. השאור משל הוא ליצר הרע וכך מופיע בגמרא: "ורבי אלכסנדר בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכות יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם" (ברכות י"ז ע"א) ופירש רש"י שם: "שאור שבעיסה - יצר שבלבנו המחמיצו". המהרש"א שם בחידושי האגדות פירש את הדימוי של יצר הרע לשאור בכך שהשאור מחמיץ ומטפיח את העיסה מעבר לגודלה האמיתי וכך יצר הרע גורם לאדם להתגאות מעבר למה שהוא מכיל בקרבו. זאת בניגוד לקטורת שמתחמטת אך ורק למהות הפנימית של האדם ללא ההטפה.

אף הדבש שונה מתכלית הקטורת שכן הדבש מסמל במתיקותו את הנאות העולם והתאוות כפי שכתב בעל ספר החינוך (מצווה ק"ז): "ובענין הרחקת הדבש נאמר אל הילדים רכים כדי ליסרם שהיא סיבה לדמיון שימעט האדם מלרדוף אחרי המאכלים המתוקים לחכו כמנהג הזוללים והסובאים ימשכו לעולם אחר כל מתוק וכו'". כן כתב בהמשך דבריו: "ועוד שמעתי טעם באיסור שאור ודבש לפי שהשאור מגביה עצמו וכן הדבש מעלה רתיחתו הרבה ולכן נתרקו לרמוז כי תועבת ה' כל גבה לב".

המנחות מסמלות הן את השפלות והענוה שהרי הם קרבנות העני (עין רש"י לויקרא ב', א'). לאור זאת מובן גם מדוע היה יצר רע להקטיר בנוסף לשמן ג' כדבש המבטא את העושר החיצוני ובכך דאג המקריב שלא יראה קרבנו כקרבן עני. כן מופיע בקינות לתשעה באב: "לך ה' הצדקה בטעם שהטעמתנו כצפיחית בדבש ולנו בושת הפנים ביום הקרבנו לפניו סולת ושמן ודבש" (נוסח אשכנז הוצאת לוי אפשטיין עמ' 72) - אמנם פשט הפסוק ביחזקאל ט"ז, "ו"ט ולחמי אשר נתתי לך סלת ושמן ודבש האכלתיך ונתתיהו לפנייהם לריח ניחוח..." משמע שהקטירום לעבודה זרה, אך המקונן שאל ביטוי זה להראות שגם חטאו בזה בעבודת ה' בצורה קלוקלת.

הרמב"ם קישר בין הדברים וטען שזהו היה תק לעבודה זרה להקטיר שאור ודבש ועל כן נאסר (מורה הנבוכים חלק ג' פרק מ"ז).

103. תהילים קמ"א, א'.

104. שם פס' ט'.

105. שם פס' ג'.

ולא להתקשר אל החוטאים¹⁰⁶: "אל תט לבי לדבר רע להתעולל עלילות ברשע את אישים פועלי און ובל אלחם במנעמיהם". במקום זאת רוצה דוד להיטיב את עצמו בעזרת ה' ומבקש ואומר¹⁰⁷: "יהלמני צדיק חסד ויוכיחני, שמן ראש אל יני ראשי, כי עוד ותפילתי ברעותיהם". תפילה זו, שלא באה מצד המעשים, אלא מצד המהות הפנימית השואפת לטוב, מְשוּה דוד בפרק זה לקטורת באומר¹⁰⁸:

תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב.

אמנם יש להבין מהו הדימוי של הקטורת למנחה?

כן יש לברר מדוע נדמית הקטורת דווקא למנחת הערב?

דבר ידוע הוא שהמנחה מן הצומח זולה היא מקרבן מן החי, לפיכך נאמר בתורה¹⁰⁹:

ואם לא תשיג ידו לשתי תורים או לשני בני יונה והביא את קרבנו אשר חטא עשירית האיפה סולת לחטאת לא ישים עליה שמן ולא יתן עליה לבונה כי חטאת היא.

זהו הקרבן הקשור במאווים הפנימיים של האדם שלא תמיד מתגלים כלפי חוץ. קרבן זה הינו דל כלפי חוץ, ואף על פי כן הוא יקר וחשוב מצד תוכנו הפנימי שכן העיקר בקרבן הוא "ובלבד שיכוון לבו לשמיים"¹¹⁰ - ההתייחסות לפנימיות ולא לחיצוניות הקיימת במנחה זהו הדימוי לקטורת!

אף בקטורת ראינו שענינה הוא גילוי הנקודה הפנימית של ישראל. יסוד זה בולט הוא בקרבן מנחה שאין במנחה הידור חיצוני אלא כוונה פנימית.

נסה לעמוד על אופיה של מנחת הערב שנדמתה דוקא היא לקטורת.

בערב, לאחר פעילות היום, לקראת החשיכה, כשארוחתו של העני מוכנה לו ברגעי האור האחרונים¹¹¹ הרי הוא כמביא את מנחתו לה'. הקטורת - העבודה האחרונה ביום אחרי תמיד של בין הערביים¹¹², באה בזמן זה של ארוחת העני.

המנחה, שהיא קרבן העני, יסודה זהה לקטורת. טרם יחשיך, העני בתפילתו הריהו כמקדיש את ארוחתו הפשוטה (מן הצומח - פיתו במלח) - מנחה לה'.

בדומה לכך קיים יסוד זה אצל לומד התורה בלילות. לאחר הפסקת הפעולות והמעשים היומיים, בטרם יישן, עוסק הוא בתורה אזי חוט של חסד משוך על פניו¹¹³ שהרי לומד הוא

106. שם פס' ד'.

107. שם פס' ה'.

108. שם פס' ב'.

109. ויקרא ה', י"א.

110. עיין מנחות ק"י ע"א.

111. ראה ברכות ב' ע"ב.

112. פסחים ל"ט ע"א.

113. עבודה זרה ג' ע"ב.

תורה לשמה¹¹⁴, והלומד תורה לשמה עושה חסד עם כנסת ישראל¹¹⁵, ובכך נדבק הוא בסגולת ישראל הכללית.

את מעלת לימוד התורה בלילה סמכה הגמרא¹¹⁶ לענין המנחה על פי הפסוק¹¹⁷:

כי ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי ומנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר ה' צבאות.

פסוק זה מתאר מציאות המנוגדת לקרבנות שקרבו בזמן מלאכי - שהיו פגומים - שהרי הביאו פיסח וחולה¹¹⁸ לקרבן, והראו בכך שאין רצונם לטוב. באווירה זו אף מנחה שאינה טהורה מתוך קמצנות היא באה.

כאשר אין המנחה והקטורת באים מתוך פנימיות הלב אף הם פגומים כדברי הנביא ישעיה¹¹⁹: "לא תוסיפו הביא מנחת שוא קטורת תועבה היא לי חדש ושבת קרוא מקרא לא אוכל און ועצרה". על כן ישנה הדגשה בנבואת מלאכי שהמנחה היתה טהורה - כלימוד התורה לשמה, ללא הידור הקרבן שיכול לבוא מגאווה וכד' אלא רק למען שמו ית'.

שמן המשחה וקטורת הסמים

בספר שמות¹²⁰ מופיעות שתי פרשיות מקבילות: פרשת שמן המשחה ופרשת הקטורת. פרשיית שמן המשחה מתחילה במילים¹²¹ "ואתה קח לך בשמים ראש מר זרור חמש מאות... מרקחת מעשה רוקח שמן משחת קודש יהיה" ואחרי כן, מופיע הציווי¹²²:

על בשר אדם לא ייסך ובמתכונתו לא תעשו כמוהו קודש הוא קודש יהיה לכם. איש אשר ירקח כמוהו ואשר יתן ממנו על זר ונכרת מעמיו.

מיד אחרי פסוקים אלו מופיעה פרשית הקטורת. בפרשיה זו נאמר¹²³: "וויאמר ה' אל משה קח לך סמים נטף ושחלת... ועשית אותה קטורת". אחר כך מופיע הציווי¹²⁴:

והקטורת אשר תעשה במתכונתה לא תעשו לכם קודש תהיה לך לה'. איש אשר יעשה כמוהו להריח בה ונכרת מעמיו.

114. העוסק בעבודתו ביום, ולאחר עבודתו לומד הוא תורה בטרם יירדם, מקיים הוא את דברי הגמ': "אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וכו' " (ברכות ד' ע"ב). נראה כי כונתו של אדם זה היא לעבוד את הקב"ה ואין הוא לומד למען כבודו העצמי.

115. כדברי הרא"ה קוק זצ"ל, "אורות התורה" פ"ב פסקא ה'.

116. מנחות ק"י ע"א.

117. מלאכי א', י"א.

118. ראה שם פס' ח'.

119. ישעיה א', י"ג.

120. פרק ל'.

121. שם פס' כ"ג - כ"ה.

122. שם פס' ל"ב - ל"ג.

123. שם פס' ל"ד - ל"ה.

124. שם פס' ל"ז - ל"ח.

גם ההשוואה בין הפרשיות וגם הסמיכות ביניהן דורשות הסבר וביאור. ההשוואה שבין שמן המשחה ובין הקטורת בולטת ביתר שאת בתיאור המשכן בפרשת ויקהל. שם, בתוך פרשית מזבח הקטורת, מוזכר גם עניין שמן המשחה כפי שנאמר¹²⁵: "ויעש את שמן המשחה קודש ואת קטורת הסמים טהור מעשה רוקח". סמיכות נוספת היא בדברי הנביא יחזקאל אשר מוכיח את העם על אשר ניצל את מתנותיו לצורך עבודה זרה. בין היתר מוכיח הנביא¹²⁶:

ושמני וקטורתי נתתי לפניכם.

כך אמר גם שלמה המלך בחכמתו¹²⁷:

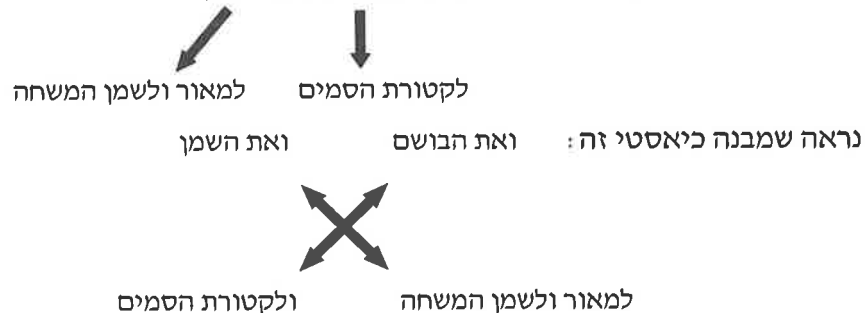
שמן וקטורת ישמח לב.

בעזרת הבנת הקשר ביניהם ניתן להבין את סדר הפסוק¹²⁸:

ואת הבושם ואת השמן, למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים.

הבושם, בו פותח הפסוק, נועד לקטורת הסמים, הנזכרת בסופו, ואילו מטרת השמן, השני בפסוק, מוזכרת לפני הקטורת - "למאור ולשמן המשחה". וכל כך למה? מדוע אין הדברים מופיעים כסדרם?

כך לכאורה היה צריך להיות הפסוק: ואת הבושם ואת השמן

בא להראות את הדמיון וההשוואה שבין קטורת הסמים לשמן המשחה.

אף בחז"ל רואים אנו קישור ביניהם כפי שכתוב במסכת כריתות¹²⁹:

דאמר רבא שמן המשחה שפטמו לחצאין חייב דכתיב והקטורת אשר תעשה, כל שתעשה! והא אפשר בעבדה פרס בשחרית ופרס בין הערביים.

125. שמות ל"ז, כ"ט.

126. יחזקאל ט"ז, י"ח.

127. משלי כ"ז, ט'.

128. שמות ל"ה, כ"ח.

129. כריתות ו' ע"א.

כיצד הקטורת מהווה הוכחה לגבי שמן המשחה? - אלא שמוכרחים אנו לומר שישנו קשר, וקיימת השוואה בניהם¹³⁰.

תפקידו של שמן המשחה לחנוך אנשים וחפצים לגדולה. יסוד זה אנו מוצאים במשכן, שם, בעזרת שמן המשחה קדשו חפצים וכך נאמר¹³¹:

ומשחת בו (=בשמן המשחה) את אוהל מועד ואת ארון העדות. ואת השלחן ואת כל כליו ואת המנורה ואת כליה ואת מזבח הקטורת. ואת מזבח העולה ואת כל כליו ואת הכיור ואת כנו.

אף ביחס לאנשים שימש השמן כאמצעי לקדשם שנאמר¹³²:

ואת אהרן ואת בניו תמשח וקדשת אותם לכהן לי.

כן מוצאים אנו משיחה בשמן זה אצל מלכי בית דוד כנאמר¹³³:

ויקה שמואל את קרן השמן וימשח אתו בקרב אחיו ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה.

שמן זה, פירש הרמב"ם¹³⁴, זהו שמן המשחה. שמן זה מוריד את רוח ה', ומחיל את הקדושה הגנוזה במרומי מרומים על הדבר הנמשח בו.

הקטורת, לעומתו, פעולתה היא בכיוון ההפוך מלמטה למעלה. מקשרת היא את הקדושה הגנוזה במציאות התחתונה של הקדושה אשר במרומי מרומים. ממילא משלימים הם שמן המשחה וקטורת הסמים זה את זה ועל כן באה ההשוואה ביניהם.

ונראה להוסיף שישנו טעם משותף, לאיסורי ההכנה והשימוש לצורכי חול הקיימים בשמן ובקטורת.

השמן והקטורת מגלים ומשפיעים קדושה בישראל מצד מלכותם, כהונתם, מקדשם וסגולתם. המשתמש לצורך חול באלו הרי הוא כטוען שמלבד ריח טוב, אין הם מקשרים את סגולת ישראל למקדש של מעלה ולא מורידים קדושה למטה.

על כן, זה שבז לקדושת ישראל, אין הוא ראוי לכפרת הקטורת ולקדושת השמן המקושרים לקדושת כלל ישראל. ראוי הוא אדם זה המזלזל בסגולת עמו, שיתקיים בו מה שכתוב בפסוקים שצוטטו לעיל - "ונכרת מעמיו".

אכן, הכהן הגדול שנמשח בשמן המשחה, בא ביום הכיפורים, יום גילוי הסגולה, ומקטיר את הקטורת כנציגם של כל ישראל ומגלה בכך את מיזוגם של שני מרכיבים אלה, כפי שנדרש במדרש תנחומא¹³⁵:

130. אמנם יש הגורסים בגמרא "קטורת שפטמו לחצאין חייב דכתיב 'הקטורת וכו'", ולגרסא זו, הגמרא בכריתות לא תהווה סיוע לדברינו.

131. שמות ל', כ"ו - כ"ח.

132. שמות ל', ל'.

133. שמואל א' ט"ז, י"ג.

134. עיין הל' מלכים פ"א ה"ז.

135. תצווה ט"ו.

שמן, זה כהן גדול שנמשח בשמן המשחה והקטורת אלו ישראל שהיו רואים את ענן הקטורת שהיה מתמר ועולה והיו שמחין. הוי 'שמן וקטורת ישמח לב'.

הקטורת מעשרת

בבית המקדש היו מפילים בכל יום גורלות (=פיסות), ועל פיהן קבעו מי יזכה בכל אחת מהעבודות הנעשות באותו יום. בפיס השלישי נאמר¹³⁶:

הפיס השלישי: חדשים לקטורת בואו והפיסו.

הגמרא¹³⁷ מבארת מדוע דווקא חדשים (=כהנים שלא הקטירו מימיהם) יכולים לעבוד עבודה זו, דבר שלא מופיע בשאר עבודות המקדש, וזו לשון הגמרא:

תנא, מעולם לא שנה אדם בה. מאי טעמא? אמר רבי חנינא מפני שמעשרת (=לפיכך לא היו מניחין אותו לשנות - רש"י). אמר ליה רב פפא לאביי מאי טעמא אילימא משום דכתיב 'ישימו קטורה באפך' וכתיב בתריה 'ברך ה' חילוי' אי הכי עולה נמי דכתיב 'וכליל על מזבחך'. אמר ליה הא שכיחא והא לא שכיחא.

רש"י פירש שעושר יש רק למעטים, על כן הברכה היא בקטורת, שמעוטה היא, שהרי אין יחידים מביאים אותה¹³⁸, בעוד שקרבנות עולה שכיחים ביותר שהרי גם יחידים מקריבים אותם.

מדוע הקטורת, הרוחנית כל כך, גורמת דווקא היא לעושר גשמי?

טעם לדבר נתן הנצי"ב בפירושו "העמק דבר"¹³⁹. הנצי"ב טוען שהקטורת מבטאת היא את גמילות החסדים.

הנה מופיע במסכת יומא¹⁴⁰: "תני ר' חנניא למדנו לקטורת שמכפרת שנאמר 'ויתן את הקטורת ויכפר על העם' ותנא דבי ר' ישמעאל על מה קטורת מכפרת על לשון הרע וכו'".

חטא לשון הרע זהו עוון חמור שבין אדם לחבירו ועליו מכפרת הקטורת.

עיקר תועלת הקטורת לדברי הנצי"ב היא להעלות זכרון למעלה של גמילות חסדים שהינה הניגוד לחטאים שבין אדם לחבירו. גמילות החסדים נמשלה לבשמים מפיצי הריח כמו הקטורת.

זאת רואים אנו כאשר יעקב הביא ליצחק מטעמים וביקש את ברכת אביו, שם נאמר¹⁴¹:

136. יומא פ"ב מ"ד.

137. יומא נ"ו ע"א.

138. "תוספות ישנים" שם בהסבר רש"י ועיין גם בדברי ה"תוספות ישנים" עצמם.

139. בפירושו לבראשית כ"ז, כ"ז. בשמות ל', א' ובדברים ל"ג, א'.

140. דף מ"ד ע"א.

141. בראשית כ"ז, כ"ז.

ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו ויברכהו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'.

יצחק ביקש רק לאכול וקיבל גם כן ריח טוב. מכח ריח זה נשתכנע לברך את בנו. גמילות חסד יש בה גם את הצד החיצוני, כלומר הדבר הניתן (כגון הכסף לעני), אך עיקר ענינה הוא באהבה שנוצרת בין הנותן למקבל.

הצורה בה ניתנים הדברים תלויה באהבה, היא הריח - הצד הפנימי.

לגמילות חסד, כך הורונו חז"ל¹⁴², ישנו שכר בעולם הזה. אכן, גמילות חסדים היא המאחדת את העם, ומגלה את היותם חטיבה אחת, כפי שביארנו לעיל בפסוק¹⁴³: "ומבשרך לא תתעלם", ועל כן מגלה היא את הסגולה המתבטאת בקטורת.

אדם המשתמש ברכושו על מנת לגמול חסד עם הבריות ראוי הוא שירבה רכושו על מנת שיוכל לקיים עוד חסדים. קביעה זו הינה מעין מה שכתב הרמב"ם בבארו את מהות השכר הגשמי מאת ה'¹⁴⁴:

והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמותה תמיד שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן. וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה כגון שובע ושולם וריבוי כסף וזהב.

גמילות החסד שבתוך העם מאחדת היא את העם, ומגלה את הסגולה הקיימת בכל אחד מישראל, אשר היא הגורם המהותי לאחדותם.

סגולת ישראל המתבטאת בקטורת מפרסמת את כח ישראל ותכליתו להראות שבתוך העולם הזה נמצא הקב"ה. "עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו"¹⁴⁵. "כנסת ישראל היא גילוי זרע ד' בעולם, יד ה' בהווייה בבנין הלאומים"¹⁴⁶.

קטורת זו, היא הגורמת לכהן להתעשר. נראה שהטעם הוא שזוכה הכהן לעשירות בזכות הקטרת הקטורת, שכן על ידי הקטורת מפיץ הכהן שעבד בה את גילוי ה' בעולם הזה, ועל כן יזכה לגלותו גם כן בעושר ובברכות של העולם הזה שיקבל.

העושר שבקטורת - אשר עניינה כאמור לעיל הוא גם כן יסוד הכהונה - מראה שגם לכהנים ישנה אחיזה בעולם הזה.

אף על פי שלכאורה אין לשבט לוי חלק ונחלה, אין הדבר מדויק לגמרי שהרי יש לו חלק ונחלה אך לא בצורה גשמית הבאה מהשתדלותנו אנו, אלא מאת ה', כנאמר¹⁴⁷: "ויאמר ה' אל אהרן בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל".

142. שבת קכ"ז ע"א.

143. ישעיה נ"ח, ח'.

144. הל' תשובה פ"ט ה"ה.

145. ישעיה מ"ג, כ"א.

146. הראי"ה קוק זצ"ל "אורות ישראל" פרק א', פסקא ב'.

147. במדבר י"ח, כ'.

בחלק ובנחלה שנתן הקב"ה ללוי קיימת גם כן ברכה לעולם הזה, כפירוש הרמב"ם לפסוק¹⁴⁸:

ולא נחלין ולא זוכין לעצמן בכח גופן. אלא הם חיל ה' שנאמר 'ברך ה' חילו'. והוא ברוך הוא זוכה להם שנאמר 'אני חלקך ונחלתך'.

ברכה זו באה גם בכדי למלא את החסר הכלכלי הקיים לכל הכהנים והלויים כדברי הרמב"ם¹⁴⁹ על הסומך את יהבו הכלכלי בקב"ה: "ויהיה ה' חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי עולמים ויזכה לו בעולם הזה **דבר המספיק לו כמו שזכה לכהנים ללויים**..."¹⁵⁰, אך לא רק בשביל כך.

הברכה מביאה גם כן שפע של עושר לכהנים המקטירים את קטורת הסמים, ונראה שעושר זה יסודו הוא בגדולת הכהנים¹⁵⁰:

ובגדי הקודש אשר לאהרן יהיו לבניו אחריו למשחה בהם ולמלא במ את ידם - להתגדל בהם, שיש משיחה שהיא לשון שררה, כמו 'לך נתתים למשחה' 'אל תגעו במשיחי'.

גדולה זו הינה **כתר הכהונה**.

על כתר הכהונה כתב הרמב"ם¹⁵¹:

כתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר 'והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם'.

את כתר הכהונה מוצאים אנו במזבח קטורת כפי שנאמר¹⁵²:

וצפית אותו זהב טהור את גגו ואת קירותיו סביב ואת קרנותיו ועשית לו זר זהב סביב - סימן הוא לכתר כהונה.

נראה שמקור הביטוי "כתר כהונה" הוא במסכת אבות, שם כתוב¹⁵³:

רבי שמעון אומר ג' כתרים הם, אלו הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכו'.

יסוד זה נמצא אף בגמרא בזו הלשון¹⁵⁴:

אמר רבי יוחנן שלושה זרים הן של מזבח ושל ארון ושל שולחן. של מזבח זכה אהרן ונטלו וכו' - סימן לכתר כהונה.

מהו כתר הכהונה?

את כתר זה מוצאים אנו בפרשת אמור ושם נאמר¹⁵⁵:

148. הל' שמיטה ויובל פי"ג הי"ב.

149. שם בהל' י"ג.

150. שמות כ"ט, כ"ט וברש"י שם.

151. הל' תלמוד תורה פ"ג ה"א.

152. שמות ל', ג' וברש"י שם.

153. פ"ד מ"ז, וראה ג"כ ב"אבות דרבי נתן" פמ"א ה"א.

154. יומא ע"ב ע"ב וברש"י שם.

155. ויקרא כ"א, י"ב.

ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו אני ה'.

נזר - מופיע גם במשמעות של כתר מלוכה¹⁵⁶. זאת מצינו בפרשת מותו של שאול, כאשר מתאר הנער העמלקי את אשר ארע¹⁵⁷: "ואעמוד עליו ואמותתהו כי ידעתי כי לא יחיה אחרי נפלו, ואקח הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרועו ואביאם אל אדוני הנה".

הכהונה עומדת היא בראש העם בשררה הרוחנית כפי שהמלך עומד בראש העם בשררה הלאומית, ועל כן לשניהם שיש כתר. אף עם ישראל כולו נתברך בשילוב כהונה ומלכות כפי שנאמר¹⁵⁸: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" - מלוכה של כהנים.

אף למילה כהן עצמה ישנה משמעות נוספת של שלטון ושררה, שהרי דוד המלך אשר היה משבט יהודה ובוודאי שלא היה כהן, נאמר בו "ובני דוד כהנים היו"¹⁵⁹. ר' ישעיה מטראני כתב שם בפירושו: "פירוש- שרים וגדולים, כמו 'כהן מדין'".

אכן, המלך והכהן הגדול אשר הם נציגי הציבור, הינם היחידים אשר באופן פרטי מביאים קרבן פר על חטאיהם, ודומה הדבר לסנהדרין אשר בחטא הציבור מביאים הם גם כן קרבן פר ככפרה על כל הציבור.

משני צידי פרשית פר העלם דבר של ציבור¹⁶⁰ (=קרבן נציגי הציבור, שהם הסנהדרין¹⁶¹) באות פרשת פר כהן משיח מחד גיסא, ופרשת פר הנשיא אשר זהו המלך¹⁶², מאידך גיסא. ונראה כי שלושת הפרשיות קשורות זו בזו, שכן כולן מדברות על נציגי הציבור: כהן גדול, סנהדרין ומלך.

את השוואת המלך והכהן הגדול רואים אנו גם בנבואת זכריה, המשווה בין זרובבל (=המנהיג המייצג את בחינת השלטון והמלוכה) לבין יהושע הכהן הגדול. זכריה ראה במראה הנבואה מנורה, ומשני צידיה באים שני זיתים, אשר מייצגים את השניים, אשר נמשחו לגדולה בשמן זית¹⁶³.

כן מוצאים אנו, שהכהן הגדול פן של מלכות יש בו, שכן על יהושע הכהן הגדול נאמר¹⁶⁴: "יישימו צניף טהור על ראשו". זהו סימן למלכות, כפי שנאמר¹⁶⁵: "והיית עטרת תפארת ביד ה' וצניף מלוכה בכף אלוהיך".

156. אמנם הנזר הינו העטרה (תרגום של "כלילא" ראה ת"י תהילים כ"א, ד' ובעל"ז מ"ד ע"א), אך גם העטרה קשורה למלכות מצד המשמעות הרוחנית שלה ומשלימה היא את הכתר שמבטא את השלטון המעשי (ראה ספר "הכרמל" למלבי"ם ערך "נזר").

157. שמ"ב א', י'.

158. שמות י"ט, ו'.

159. שמ"ב ח', י"ח.

160. ויקרא ד'.

161. לפי פירוש רש"י שם, ע"פ ה"תורת כהנים".

162. כדברי המשנה "איזהו נשיא - זה מלך, שנאמר 'מכל מצוות ה' אלוהיו' שאין על גביו אלא ה' אלוהיו" (הוריות פ"ג מ"ג).

163. ראה זכריה ד'.

164. שם ג', ה'.

165. ישעיה ס"ב, ג'.

ההשוואה בין הכהונה, ובראשה הכהן הגדול, לבין המלך ממשיכה בחז"ל המעמידים את הכהן הגדול במקביל למלך על השווה והשונה שבהם, וכך מופיע במשניות סנהדרין בפרק השני :

מלך	כהן גדול
המלך לא דן ולא דנים אותו	כהן גדול דן ודנים אותו
לא מעיד ולא מעידין אותו	מעיד ומעידין אותו
לא חולץ ולא חולצין לאשתו	חולץ וחולצין לאשתו
לא מייבם ולא מייבמין את אשתו.	מייבמין את אשתו, אבל הוא אינו מייבם מפני שהוא אסור באלמנה.
מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו.	מת לו מת אינו יוצא אחר המטה אלא הן נכסין והוא נגלה... עד פתח שער העיר.
רבי יהודה אומר אם רוצה לצאת אחר המטה יוצא.	רבי יהודה אומר אינו יוצא מן המקדש.
כשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ.	וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ.
והוא מיסב על הדרגש.	והוא מיסב על הספסל.

כן מוסיפה לנו הגמרא¹⁶⁶ שגם מלך וגם כהן גדול לא ישבו בעיבור השנה. עוד מבארת הגמרא כי אף שהכהן הגדול מעיד - כדברי המשנה, אין זה אלא בעדות על בן המלך (שכן על המלך עצמו המשנה אמרה שאין מעידין), שאף היא מכונה עדות על המלך - שכן בעדות זו בה המלך ויושב בפני הסנהדרין משום "יקרא דכהן גדול".
כן רואים אנו את ההשוואה מתוך דברי הגמרא¹⁶⁷ :

וימשחו לה' לנגיד ולצדוק לכהן' מקיש נגיד (=מלך¹⁶⁸), לצדוק (=אשר היה כהן¹⁶⁹),
מה צדוק מחצה לו ומחצה לאחיו (=במתנות הכהונה) אף נגיד מחצה לו ומחצה לאחיו (=בחלוקת השלל) וצדוק גופיה מנלן? דתניא רבי אומר 'והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו.

גם המלך וגם הכהן הגדול נציגי הציבור הם, ומשרתם גורמת קישור מסוים בעם, כל אחד מהבחינה המיוחדת לו, שכן ישנו בעם גם קישור לאומי בין האזרחים וגם קישור רוחני.

166. סנהדרין י"ח ע"ב.

167. שם כ"א ע"א.

168. ראה שמ"ב ז' "להיות נגיד על עמי על ישראל".

169. ראה שמ"ב ט"ו, ל"ה.

המלך מייצג בליבו את הפן הלאומי של העם, כדברי הרמב"ם¹⁷⁰: "שליבו הוא לב כל קהל ישראל".

לעומתו, הכהן הגדול מייצג בליבו את המכנה המשותף הרוחני שבעם, כפי שנאמר¹⁷¹: "ונשא אהרן את משפט בני ישראל על ליבו לפני ה' תמיד".

בחינת מלכות זו של הכהונה המתלה בקטורת, ובמזבח הקטורת הנושא עליו את כתר הכהונה היא המברכת אותם בנכסים בעולם הזה, כפי שאמרו חז"ל. מתוך כך, אף נותנת המלכות לכהנים את האפשרות לברך את העם כולו "יברכך ה' וישמרך - שיתברכו נכסיד",¹⁷².

בית אבטינס

במשנה במסכת יומא מסופר¹⁷³:

בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטורת... ועל אלו נאמר ושם רשעים ירקבו.

נראה כי הגישה המתמירה עם בית אבטינס המופיעה במשנה, נשתנתה כעבור זמן, וצצה גישה שונה הבאה לסגור על בית אבטינס.

את השינוי מוצאים אנו בגמרא, שם מופיע הסיפור ביתר הרחבה¹⁷⁴:

של בית אבטינס לא רצו ללמד על מעשה הקטורת. תנו רבנן בית אבטינס היו בקיאים במעשה הקטורת ולא רצו ללמד שלחו חכמים והביאו אומנין מאלכסנדריא של מצרים והיו יודעין לפטם כמותם ולא היו יודעין להעלות עשן כמותן. של הללו מתמר ועולה כמקל, של הללו מפציע לכאן ולכאן. וכששמעו חכמים בדבר אמרו כל מה שברא הקדוש ברוך הוא לכבודו בראו שנאמר 'כל פועל ה' למענהו' וחזרו בית אבטינס למקומן. שלחו להם חכמים ולא באו, כפלו להם שכרן ובאו. בכל יום היו נוטלין שנים עשר מנה והיום עשרים וארבעה, רבי יהודה אומר בכל יום עשרים וארבעה והיום ארבעים ושמונה. אמרו להם חכמים מה ראיתם שלא ללמד? אמרו יודעין היו של בית אבא שבית זה עתיד ליחרב, אמרו שמא ילמוד אדם שאינו מהוגן וילך ויעבוד עבודת כוכבים בכך. ועל דבר זה מזכירין אותן לשבת מעולם לא יצאת כלה מבושמת מביתהן, וכשנושאים אשה ממקום אחר מתנין עמה שלא תתבסם שלא יאמרו ממעשה הקטורת מתבסמין. לקיים מה שנאמר 'והייתם נקיים מה' ומישראל¹⁷⁵.

170. הל' מלכים פ"ג ה"ו.

171. שמות כ"ח, ז'.

172. במדבר ו', כ"ד וברש"י שם.

173. פ"ג מ"א.

174. יומא ל"ח ע"א.

175. במדרש (שיה"ש רבה פ"ג, ד') נאמר ששבחם היה הן על תשובתם והן על מעשיהם, וגם עליהם מבאר המדרש (שם פסקא ה') שנאמר "זכר צדיק לברכה". זאת בניגוד לפירוש המשניות לרמב"ם ולרע"ב שביארו שלא קיבלו החכמים את תשובתם ונשארה הדרשה עליהם מהפסוק "ושם רשעים ירקבו".

חכמים ראו שרק בית אבטינס הצליחו להעמיד את עמוד הקטורת כמקל זקוף אשר אינו זז לצדדים, ומשמעות הדבר היא שרק הם אלו שהצליחו לחבר את בית המקדש של מטה עם בית המקדש של מעלה.

זאת לעומת האומנים מאלכסנדריא שלהם הקשר בין המקדשים ניתק באמצע - מפציע לכאן ולכאן ולא היה עולה למעלה.

הבינו החכמים שיש אמת בדברי בית אבטינס ולא בכדי ה' מסייע להם "כל פועל ה' למענהו"¹⁷⁶.

נראה שהסיבה לכך היא שאכן הם עשו עבודתם זו לשם שמים ולא למטרות רווח ועל כן לא התבסמו משפחותיהם כלל.

בית אבטינס דרשו שליום אחד יוכפל שכרם ("והיום עשרים וארבע" ולא נאמר מהיום והלאה). להודיע לכולם שהקטורת אינה תלויה רק בפיטום הסממנים במינון הנכון, אלא גם בקשר אל הקב"ה היוצא מסגולת ישראל. ועל כן, קנו החכמים דווקא מהם למרות שהיום היה יותר יקר אצלם, שכן אצלם התברר שישנו קשר למקדש של מעלה, ובכך פירסמו את היסוד שמעשיהם היו לשם שמים.

החיבור הנכון אל הקטורת תלוי בקישור ובקרבה אל כלל ישראל, ולשם כך יש צורך לפעול למען הכלל ולא רק שהאדם יפעל למען עצמו.

יסוד זה שהפעילות צריכה להיות למען כלל ישראל, ידעו בית אבטינס, ועל כן בשביל לפרסמם לזכות נתנו להם אותו היום את השכר הכפול ולא שלמו את החצי לאומני אלכסנדריא. הפנימו חכמינו זאת ולמדו לא לדבר עוד בגנותן¹⁷⁷.

נראה אם כן שגם השכר שדרשו היום היה דבר חיובי מצד עצמו ולא רק כפיצוי קטנוני על העוולה שנגרמה להם, שכן הגמרא באה לספר לנו את שבחם ולא את קטנותם. כובדו בני אבטינס ונקראה הלשכה בה הכינו את הקטורת על שמם¹⁷⁸: "לשכת בית אבטינס".

מזבח הקטורת וארון הברית

על מזבח הקטורת נאמר¹⁷⁹:

נראה לבאר את מפרשי המשנה בצורה שלא יקשה עליהם המדרש. אכן פשט המשנה היא שלא קבלו את תשובתם וכן ביארו פרשני המשנה. ברם בגמרא ובמדרש מבואר שבשלב מאוחר יותר חזרו בהם התנאים מלגדף את בית אבטינס וקבלו את טענתם שפעלו לשם שמים. על כן בגמרא נאמר: "ועל בן קמצר וחביריו" - היינו שכמותו שאין לו תשובה ולכל ההולכים בשיטתו נאמר "ושם רשעים ירקב" ואין הכוונה חלילה לבית אבטינס. רבי עקיבא במדרש הנ"ל מבואר שבכה - כדין חושד בכשרים (על פי המשנה ביומא פ"א מ"ה "זהו פורשין ובוכין" וביארה הגמרא - שם "ט ע"ב: "דאמר רבי יהושע בן לוי כל החושד בכשרים לוקה בגופו"). משמע אם כן שהיחס השלילי אליהם נשתנה והבינו התנאים שהחושד בהם היה חשד בכשרים ועל פי ההבנה החדשה נערכו המדרש והגמרא.

176. משלי ט"ז, ד'.

177. שם בגמ'.

178. תמיד פ"א מ"א.

179. שמות ל', ו'.

ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות לפני הכפורת אשר על העדות אשר אועד לך שמה.

על פסוק זה כתב רש"י: "לפני הכפורת מכוון כנגד הארון מבחוץ", מיקומם של כלים אלו מראה על קשר בניהם.

יתירה מזו, מזבח הקטורת בבנין שלמה אף נקרא

המזבח אשר לדביר¹⁸⁰.

הדביר הינו מקומו של הארון (=קודש הקודשים) כפי שנאמר: "ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית ה'"¹⁸¹.

דבר ה' למשה מבין שני הכרובים יוצא דרך הפרוכת לעבר כלל ישראל, יחד עם ההגנה של הכפורת השומרת שרק לישראל יבוא דבר ה' בצורה זו¹⁸².

במקביל להוצאת דבר ה' בא מזבח הקטורת אשר מקביל לארון וגם כן הרי הוא כמוציאו עם דבר ה' החוצה. מזבח זה המייצג את סגולת ישראל, ואשר עובדים בו בעלי סגולת אהרון, מוכיח שכח נבואת משה וכח התורה, באים הם מכח הסגולה. ללא סגולת ישראל דבר ה' לא היה מתגלה למשה אשר מבין הכרובים כדברי חז"ל¹⁸³:

וידבר ה' אל משה לך רד? מאי לך רד? אמר רבי אלעזר אמר לו הקב"ה למשה, משה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטא אתה למה לי.

כן מדייק רש"י בפרשת דברים על הפסוקים "ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם"¹⁸⁴ את פירושו:

אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה זו וידבר' אלא ויאמר¹⁸⁵ ללמדך שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדיבור בלשון חיבה פנים אל פנים וישוב הדעת ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל.

180. מל"א ו', כ"ב.

181. שם פס' כ'.

182. עיין במה שכתבנו בפרק על ארון הברית בנושא "הכפורת והפרוכת".

183. ברכות ל"ב ע"א.

184. דברים ב', ט"ז.

185. רש"י ביאר שלשון "וידבר" קשה לעומת "ויאמר". הדבר לכאורה קשה שהרי על הפסוק "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'" (שמות ו', ב') פירש רש"י על המילים "וידבר אלהים אל משה" - "דבר איתו משפט" ועל המילים "ויאמר אליו אני ה'" דוקא בלשון רכה "נאמן לשלם שכר טוב למתהלכים לפני". וכן ללשון "וידבר" נסמכה מידת הדין - אלוקים, ולמילה "ויאמר" נסמכה מידת הרחמים - ה'.
כן פירש רש"י על הפסוק "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" (שמות י"ט, ג'): "בית יעקב אלו הנשים תאמר להם בלשון רכה" ואם כן פה הלשון "ויאמר" היא כן רכה ומהו אם כן הביטוי ללשון קשה?
נראה ליישב בשיטתו של רש"י שהלשון הקשה היינו גילוי שכינה בצורה מרתיעה וזו לשון "וידבר". לכשנתרגל משה לנבואתו של הקב"ה אליו ולא נרתע אזי גילוי השכינה למשה נהיה לביטוי של חיבה. על כן לכל מי שלא רגיל לנבואה, דוקא הלשון "ויאמר" המבטאת את הסתרת השכינה מגילוי מלא היא הלשון הרכה.

ביום הכיפורים כשבאים אנו לומר לקב"ה "חננו ועננו כי אין בנו מעשים" לוקח הכהן הגדול נציגם של ישראל¹⁸⁶ את הקטורת ומכסה בה את הארון ובכך מבטא הוא שהארון והתורה תלויים בישראל, ואף על פי שעברו על בריתך הנמצאת בארון - ספר הברית, בניך הם "ונתן את הקטורת על האש לפני ה' וכסה ענן הקטורת את הכפרת אשר על העדות ולא ימות"¹⁸⁷.

אכן הכהונה המבטאת את סגולת ישראל מאחדת היא בין ישראל לבין עצמם. "הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרן לתורה"¹⁸⁸. ברם אהבה זו לא תגרע מנאמנותם של שבט הכהונה והלויה לקב"ה.

בחטא העגל תשובתם לשאלת משה "מי לה' אלי" היתה מוחלטת "ויאספו אליו כל בני לוי"¹⁸⁹. משה רבינו ציוה אותם "עברו ושובו משער לשער במחנה והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו". ותגובתם למשימה קשה זו היתה "ויעשו בני לוי כדבר משה ויפול מן העם ביום ההוא כשלושת אלפי איש"¹⁹⁰ - גם לכך היו מוכנים.

נאמנות זו שבאה ביחד עם אהבת ישראל משחה אותם לכהונה. "ויאמר משה מלאו ידכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה" על פסוק זה ציטט רש"י את תז"ל: "אתם ההורגים אותם, בדבר זה תתחנכו להיות כהנים למקום". שילוב זה של נאמנות לאמת האלוקית עם שלום ואהבת העם זו היא הברית שנכרתה עם שבט לוי. זאת רואים אנו מנבואת מלאכי¹⁹¹:

וידעתם כי שלחתי אליכם את המצוה הזאת להיות בריתי את לוי אמר ה' צבאות. בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא. תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך איתי ורבים השיב מעון. כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא.

רק מי שמסוגל להגיע לרמה של "האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו"¹⁹² (=בחטא העגל היכו בני לוי את כל החוטאים בקנאתם לשם ה', למרות שחלק מהחוטאים היו מבני משפחותיהם בשבטים האחרים),

186. הגדרה זו מסייעת להבנת דברי המהרש"א "מי בכס ירא ה' לבוא לבית הכנסת לשמוע בקול עבדיו של הקב"ה דהיינו השליח ציבור שהוא עובד בתפילתו עבודת כהן גדול וכו' " (ברכות ו' ע"א בח"א) - הרי החזן כל כוחו נובע מהציבור והוא מבקש עליהם מאת הקב"ה: "אלוהינו ואלוהי אבותינו היה עם פיפיות שלוחי עמך בית ישראל העומדים לבקש תפילה ותחנונים מלפניך על עמך בית ישראל... גשים מול ארון הקודש באימה, לשכך כעס וחמה ועמך מסביבים אותם אותם כחומה" (תפילת מוסף לימים נוראים) - ההקבלה פה לכהן הגדול הניגש מול ארון הברית לשכך כעס וחימה בולטת.

187. ויקרא ט"ז, י"ג.

188. אבות פ"א מי"ב.

189. שמות ל"ב, כ"ה.

190. פרק ל"ב, כ"ו.

191. מלאכי ב', ד' - ח'.

192. דברים ל"ג, ט'.

רק הם יזכו להיות אלה אשר י"ורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל"¹⁹³ ולא בכדי הם אלו שגם כן יישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך"¹⁹⁴.

על כן פנחס שהיתה לו הקנאות וגם נתברך בברית שלום, עם שניהם יחד זכה לכהונת עולם¹⁹⁵. יסוד הכהונה כבר היה מוטבע בו בכח מראש מצד מעשיו, ועל כן הוא זה אשר עצר את המגיפה, כשם שהקטורת אצל אהרן עצרה את המגיפה. כשנתברך פנחס כהונתו נהייתה גם בפועל.

חנוכת המשכן

כאמור לעיל קטורת אין מביא יחיד, ורק בחנוכת המשכן הביאו הנשיאים קטורת והוראת שעה היתה. יש לבדוק על שום מה נדבו הנשיאים קטורת (לא מציווי אלא מנדבתם¹⁹⁶).

נראה ששנים עשר הנשיאים כנציגי כל השבטים¹⁹⁷, רצו לבטא בכך שכל עם ישראל רוצים להיות חלק בבנין שבו תרד השכינה לישראל, ועל כן נדבו קטורת המייצגת כאמור את סגולת ישראל. כיון שהנשיאים פעלו פה כמייצגי השבטים אם כן הקטורת בצורה עקרונית היתה נדבה ציבורית ולא כשל יחיד.

רצונם של עם ישראל נתקבל ובחנוכת המשכן ירדה השכינה דרך הקטורת וכך מתואר במדרש¹⁹⁸:

ולא ירדה שכינה עד שהקריבו את הקטורת.

193. שם פס' י'.

194. שם.

195. ראה במדבר כ"ה, י"ב.

196. ספרי נשא מ"ט.

197. ראה בצורה זו את הנשיאים כפי שהיתה בזמן חנוכת המשכן, תאיר באור יקרות את פירוש רש"י לפסוק "והנשאם הביאו את אבני השוהם ואת אבני המילואים לאפוד ולחושן" (שמות ל"ב, כ"ז). רש"י על פסוק זה ציטט את המדרש וזה לשונו: "אמר ר' נתן מה ראו נשיאים בחנוכת המזבח? בתחלה במלאכת המשכן לא התנדבו בתחלה אלא כך אמרו נשיאים יתנדבו צבור מה שמתנדבים ומה שמחסרין אנו משלימין אותו כיון שהשלימו צבור את הכל שנאמר 'המלאכה היתה דים' אמרו נשיאים מה עלינו לעשות הביאו את אבני השוהם וגו' לכך התנדבו בחנוכת המזבח תחלה ולפי שנתעצלו מתחלה נחסרה אות משמם והנשאם כתיב".

דברים אלו תמוהים מכמה בחינות:

א. מה כל כך פחות במתנת אבני המילואים והשוהם שהיו אבנים יקרות?

ב. כיצד מנעו את העם מלהביא עוד נדבה למשכן בטענה שיש כבר די והותר נדבה (ראה שמות ל"ו, ד' - ז') כאשר עדיין חסרו אבנים אלו?

על פי דברינו מבוארים דברי רש"י. על אבני השוהם נאמר: "ולקחת את שתי אבני שוהם ופתחת עליהם שמות בני ישראל. ששה משמתם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית כתולדתם" (שמות כ"ח, ט' - י') כן נאמר על אבני המילואים "והאבנים תהיין על שמות בני ישראל שתיים עשרה על שמתם פתוחי הותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט" (שם פס' כ"א).

אבנים אלו היה ברור שלא יביא אדם פרטי אלא נציגי העם. על כן העם לא הביא אבנים אלו, ומעבר לחובתם כנציגי העם אכן לא הביאו הנשיאים כלום. זאת בניגוד לחנוכת המזבח שבה הודגש גם כן הפן האישי של כל נשיא, יחד עם היות כל אחד מהם נציג ציבור, ועל כן חזרה התורה על מתנת כל נשיא בפני עצמו (ראה במדבר ז') וזו היתה תקנתם.

198. תנחומא תצוה ט"ו.

כיון שהקטורת מורידה את השכינה למשכן מובן איפה מיקום המזבח הפנימי - באמצע ההיכל כדברי רש"י¹⁹⁹:

שלחן בצפון משוך מן הכותל הצפוני שתי אמות ומחצה, ומנורה בדרום משוכה מן הכותל הדרומי שתי אמות ומחצה. ומזבח הזהב נתון כנגד אור שבין שלחן ומנורה משוך קמעא כלפי המזרח וכולם נתונים מן חצי המשכן ולפנים. כיצד! אורך המשכן מן הפתח לפרוכת עשרים אמה, המזבח והשלחן והמנורה משוכים מן הפתח לצד מערב עשר אמות.

אם כן המזבח ממוקם בדיוק בחצי ההיכל, אשר שם מתבצעת עבודת הכהונה, ובזכותה השכינה שורה במעשי ידי הכהנים. אמנם ביום הכיפורים, כשיכנס הכהן הגדול לפני ולפנים, אזי יכניס עמו קטורת לקשר את עבודתו בקודש הקודשים אל העליונים.

ממקום זה מקשר הכהן הגדול גם את ההיכל בו עבדו במשך השנה, אף אם עבדו בו שלא כהוגן "וכפר על הקודש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם - על הנכנסין למקדש בטומאה"²⁰⁰.

הקטורת בקודש הקודשים משפיעה היא על כל הבית כמתואר במסכת יומא²⁰¹:

הגיע לארון נתן את המחטה בין שני הבדים צבר את הקטורת על גבי גחלים ונתמלא הבית כולו עשן.

משם יצא הכהן הגדול אל הבית החיצון (=ההיכל - רע"ב שם) והתפלל בעד כלל ישראל. נראה שתפילה זו בעד כלל ישראל וסגולתם מקשרת היא בין המקדשים של מעלה ושל מטה. זאת על פי פירושו של המהרש"א לגמרא²⁰²:

אמר רבי יוחנן משום רבי יוסי מנין שהקב"ה מתפלל? שנאמר 'והביאותים אל הר קודשי ושמתים בבית תפילתי תפילתם לא נאמר אלא 'תפילתי מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי (=מהי תפילתו של הקב"ה)? אמר רב זוטרא בר אביה אמר רב יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי, ויגולו רחמי על מדותי, ואתנהג עם בני במידת הרחמים, ואכנס להם לפני משורת הדין.

על גמרא זו כתב המהרש"א:

וענינו בית תפילתי הוא המקדש של מעלה המכוון נגד המקדש של מטה כדאמרין פרק אין דורשין²⁰³ 'זבול שבו בית המקדש ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב וכו', והיינו שמכוון נגד מקדש של מטה. כמו שלמטה מתפללין שיגולו רחמיו עלינו כן מלמעלה הקב"ה מתפלל וכו' והוא כוונת הכתוב 'ושמתים בבית תפילתי' שהוא המקדש שלמעלה ששם עולותיהם וזבחייהם לרצון וגוי' על ידי הקרבת

199. שמות כ"ז, ל"ה.

200. ויקרא ט"ז, ט"ז וברש"י שם.

201. פ"ה מ"א.

202. ברכות ז' ע"א.

203. חגיגה י"ב ע"ב.

מיכאל, ששם מקריב נשמתן של צדיקים כדאמרינן במדרשות. ואמר כי ביתו שלמעלה כנגד בית תפילה שלהם שלמטה אשר שם יקרא לכל העמים כנאמר בתפילת בתפילת שלמה יוגם אל הנוכרי אשר לא מעמך וגוי' ובא והתפלל וגוי' וק"ל.

קישור זה, שנעשה על ידי הכהן הגדול בתפילתו בהיכל²⁰⁴, נעשה יחד עם הקטרת הקטורת שהוקטרה קודם לכן בקודש הקודשים, כמבואר בהמשך הגמרא:

תניא אמר רבי ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל²⁰⁵ י-ה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני. אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מידותיך ותתנהג עם בניך במידת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי בראשו. וקא משמע לן (=והרי זה בא ללמדנו) שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך.

ברכת בשר ודם שרצה בה הקב"ה היא הבקשה של התחתונים שידור הוא ביניהם²⁰⁶. בכך קישר רבי ישמעאל בן אלישע בין עליונים לתחתונים.

בקטורת זכה רבי ישמעאל בן אלישע בעבודתו ביום הכיפורים לחבר את הרצון האלוקי - בית המקדש של מעלה, עם בית התפילות והמקדש של מטה.

עצם העובדה שציוונו הקב"ה על עבודת הקטורת, מהווה ראיה שניתן מהתחתונים להתקשר לעליונים "וקא משמע לן שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך". התפקיד של המזבח הפנימי כפי שראינו לעיל הוא לקשר את שני המקדשים.

אם כן ניתן לומר שמזבח הקטורת אינו חלק מהותי מהמשכן אלא הוכנס למשכן לאחר הבנותו על מנת לקשרו למקדש של מעלה. לפיכך בא הציווי על בנינו רק לאחר פסוקי הסיכום של המשכן²⁰⁷:

ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי. וקדשתי את אוהל מועד ואת המזבח ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלוהים. וידעו כי אני ה' אלוהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשוכני בתוכם אני ה' אלוהיהם.

רק לאחר פסוקי הסיכום הללו בא הציווי "ועשית מזבח מקטר קטורת"²⁰⁸, שכן מזבח הקטורת, כמבואר לפי דברינו, הינו חיצוני למשכן.

קישור זה נעשה בכלי המקשר בין הריח מהעליונים - דבר שהנשמה נהנית ממנו, לבין הזבח שבמקדש של מטה.

204. כיון שבמרכז ההיכל עמד מזבח הקטורת כפי שראינו לעיל מסתבר שתפילה זו מתפלל הכהן הגדול בסמוך למזבח זה.

205. לגבי משמעות השם עיין במהרש"א ויראה כדברינו לגבי כתר כהונה. וראה עוד בדברי הראי"ה קוק צ"ל בפירושו שם "עין אי"ה".

206. להרחבת העניין עיין במאמרו של הגר"ד סולובייצ'ק צ"ל "הברכות ביהדות" ("ימי זיכרון" עמ' 29).

207. שמות כ"ט, מ"ג - מ"ד.

208. שם ל', א' - ז'.

אמנם בפרשיות ויקהל ופקודי²⁰⁹ הוכנס מזבח זה בין הכלים שכן שם מתוארת העשייה וכלי זה נעשה והונח במקומו כשאר כלי המשכן.

מזבח הקטורת בבנין העתידי

הנביא יחזקאל במראה הנבואה ראה כלי גדול בתוך ההיכל וכך מתואר²¹⁰:

המזבח עץ שלוש אמות גבוה ואורכו שתים אמות ומקצעותיו לו ואורכו וקירותיו עץ.

הנביא יחזקאל לא מבין בתחילה מהו הכלי הגדול הזה שבתוך ההיכל, וזאת ביאר לו האיש במראה הנחושת²¹¹: "וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'".

פסוק זה מצריך ביאור: אם זהו השלחן מדוע הוא נקרא מזבח?

אף הביטוי "לפני ה'" ביחס לשלחן תמוה הוא שכן שייך הוא לחם הפנים כפי שנאמר²¹²: "ויערוך עליו ערך לחם לפני ה'", אך לא לשלחן שעליו נאמר שהוא "מחוץ לפרוכת"²¹³. לעומת זאת דווקא מזבח הקטורת על אף ריחוקו ביחס לפרוכת נאמר עליו שהוא "לפני הפרוכת"²¹⁴.

קושי נוסף יעלה באם נבין כפשוטו שמדובר בשלחן הוא, שאם מדובר בשלחן מדוע לא הבין זאת הנביא יחזקאל?

אלא נראה שזהו המזבח הפנימי²¹⁵ ועל כן קרוי כלי זה מזבח.

הנביא שלא הורגל למזבח פנימי כה גדול לא הבין בתחילה באיזה כלי מדובר ובא איש הנחושת וביאר ליחזקאל ששוני מהותי יהיה בבית המקדש העתידי, ושוני זה יתבטא במזבח הקטורת.

ראינו שאמנם השלחן נקרא "מחוץ לפרוכת", אך לחם הפנים קרוי "לפני ה'".

נראה שטעם הדבר יובן על פי תיאור לחם הפנים כפי שהיה אצל אחימלך הכהן, וכך נאמר²¹⁶:

ויתן לו הכהן קודש כי לא היה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים **מלפני ה'** לשום לחם חום ביום הלקחו.

209. בספר שמות ל"ז ו-מ'.

210. יחזקאל מ"א, כ"ב.

211. שם.

212. שמות מ', כ"ג.

213. שמות כ"ו, ל"ה.

214. שמות מ', כ"ו.

215. אמנם מחלוקת פרשנים בדבר ויונתן בן עוזיאל ורש"י פירשו שמדובר בשלחן אך אנו בחרנו בשיטת רד"ק והמלב"ם עקב השאלות שהצבנו על ההבנה שמדובר בשלחן.

216. שמ"א כ"א, ז'.

הפסוקים מדגישים לנו כי לחם הפנים אשר נמסר לדוד היה חס. מהי המשמעות של אותו "לחם חוס"? זאת מבארת לנו הגמרא²¹⁷:

מלמד שמגביהין אותו (=את השלחן) לעולי רגלים ואומרים להם ראו חביבתכם לפני המקום שסילוקו כסידורו שנאמר לשום לחם חוס ביום הלקחו.

הלחם נשאר על השלחן כל השבוע ונשאר עדיין חס, ובכך מתגלית החיבה של הקב"ה לעם ישראל בפומבי. מה טיבה של חיבה זו?

נראה שחיבה זו, טיבה הוא בכך שהקב"ה נותן לעמו את ההזדמנות לטעום בעולמנו הגשמי את השגחתו על ידי עצירת הטבע²¹⁸.

מתנבא יחזקאל ורואה במקדש העתידי את המזבח אך בגודל של השולחן²¹⁹.

משמעות הדבר היא שחביבותם של ישראל לא תראה יותר רק בלחם הקודש, ושאר כל הלחמים ישארו לחמי חול, אלא כל ההויה תתגלה כגילוי מלכותו ע"י שהתחתונים יתקשרו בעליונים, ואף לחמי החול (=ההויה הגשמית) יתקשרו לקודש ויהיו ללחמי קודש. על כן החביבות תראה במזבח הקטורת שהוגדל מאד ונדמה לשולחן ובכך נהיה לעיקר ההיכל.

כלי זה נראה כשלחן²²⁰, אך לאמיתו של דבר זהו המזבח אשר לפני ה' אשר יקשר את כל ההויה לעליונים.

כלי זה יכול הן את משמעות לחם הפנים אשר לפני ה' (=לחם הקודש), והן את משמעות קטורת הסמים אשר לפני ה' (המקשרת את התחתונים לעליונים), ועל כן נאמר "זה השלחן" (=האמצעים הגשמיים המהווים מצע לקודש) ואף על פי כן נאמר על שלחן זה הביטוי "אשר לפני ה'".

לא בכדי על שילוב זה בין המזבח לבין השלחן נאמר "וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'". לעתיד גם השלחן והמצעים ללחם הפנים אשר הנם לכאורה גשמיים, ומבטאים את הגשמיות והחיצוניות, יהיו גם כן לפני ה'.

בתיאור ביחזקאל לא מופיעים שאר הכלים אלא הבית עצמו. מדוע אם כן כלי זה מתואר בנבואה זו?

לפי דברינו אף כלי זה לא בא אלא לבאר את האוירה של הבית העתידי. לפיכך תיאורו הוא כחלק מתיאור הבית, ולא רק כתיאור הכלי עצמו.

217. יומא כ"א ע"ב.

218. ראה "דרך ה'" לרמח"ל חלק ג' פ"ב, ה'.

219. המלב"ם שם פירש שהכלי היה דומה לשלחן אף בכך שלא היה לו ציפוי זהב. הציפוי הינו הכרחי למזבח הקטורת ואינו הכרחי בשולחן בגלל האש הבערת על גבי מזבח הקטורת - עיין שם בדבריו.

220. אכן חז"ל זיהו את השלחן כמשל לאכילת החולין באופן הנכון והטהור, באופן שגם החול - קודש הוא. וכן מופיע בגמרא: "וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'" פתח במזבח וסיים בשלחן? רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר על אדם, ועכשיו שאין בית מקדש קיים שולחנו של אדם מכפר עליו" (מנחות צ"ז ע"א). רש"י פירש: "דנותן פרוסה לאורחים" ובפירוש השיטה מקובצת שם מופיע "דנותן פרוסה לעני" ואלו ואלו דברי אלוהים חיים.

הנבואה הזו אומרת לנו שיחזור העולם לרמה שהיתה במעמד הר סיני, שבו נתקשרו העשיות הגשמיות והרוחניות כפי שנאמר במתן תורה²²¹:

ויחזו את האלוהים ויאכלו וישתו - והוו חדן בקרבניהון דאתקבלו ברעוא כאילו אכלין ושתין.

המזבח יראה כמו השלחן, המייצג את העולם הגשמי, אך הסגולה הרוחנית המתגלה בקטורת תשפיעה השפעה רוחנית בתוך עולם הגשמיות.

מתוך כך בכל המציאות תבוא לידי ביטוי השפעה נעלה זו. נבואה זו תתקיים בכך שכל העולם התחתון יחובר לעליון על ידי מזבח הקטורת המוגדל.

הכיור

